

ISSN 0976 – 9609 V-Vidyanagar

वर्ष: २० अंक: ६

जून: २०१८

सर्णग अंक : ५६०

वि-विद्यानगर

CHARUTAR VIDYA MANDAL

(Est: 1945)

Vallabh Vidyanagar-388120

www.ecvm.net

॥ श्रद्धांजलि ॥

ફોટો સૌજન્ય:- પુષ્પેન્દ્ર આર. પટેલ

ચારુતર વિદ્યામંડળ, વલ્લભ વિદ્યાનગરના પુરોગામી અધ્યક્ષ ડૉ. સી.એલ. પટેલ સાહેબ તા. ૨૭-૫-૨૦૧૮ને રવિવારે અક્ષર નિવાસી થતાં સમગ્ર ચારુતર વિદ્યામંડળ પરિવાર વતી તેમને હૃદયપૂર્વકની શ્રદ્ધાંજલિ પાઠવતા વર્તમાન અધ્યક્ષશ્રી ભીખુભાઈ પટેલ, ઉપપ્રમુખ શ્રી મનિષભાઈ પટેલ, માનદમંત્રી શ્રી એસ.જી. પટેલ તથા સીવીએમના અન્ય પદાધિકારીઓ.

તંત્રી

ઉર્વીશ છાયા

પરામર્શન

નરેશ વેદ • રાજેન્દ્રસિંહ જાડેજા
જયન્ત ઓઝા • ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ

આર.પી. પટેલ

સંપાદન-સહાય

અનિતા એ. સાળુંકે

પ્રકાશક

ડૉ.એસ.જી. પટેલ

માનદ મંત્રી, ચારુતર વિદ્યામંડળ
વલ્લભ વિદ્યાનગર-૩૮૮૧૨૦

•

મુદ્રક

આણંદ પ્રેસ, ગામડી- આણંદ

વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિએ વિદ્યાનગરની વિભાવનાને મૂર્ત કરતું વિશાળ જ્ઞાનસંકુલ

પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કક્ષાએ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી માધ્યમમાં શિક્ષણ સુવિધાઓ • ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ સંકુલના વિજ્ઞાન, સામાન્ય, ગૃહવિજ્ઞાન પ્રવાહ • ઉચ્ચ શિક્ષણ ક્ષેત્રે વિનયન,વાણિજ્ય, વિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, યંત્રવિજ્ઞાન, ઈજનેરી વિજ્ઞાન, ઔષધ વિજ્ઞાન, લલિત કલાઓ-ચિત્ર, સંગીત, નૃત્ય, શારીરિક શિક્ષણ, આયુર્વિજ્ઞાન, બાયોટેકનોલોજી, હોટેલ મેનેજમેન્ટ ટુરિઝમ ટ્રાવેલના અભ્યાસક્રમોને આવરી લેતી કોલેજ ઓફ બિઝનેસ એન્ડ એડમિનિસ્ટ્રેશન, અંગ્રેજી ભાષાશિક્ષણ તથા પ્રશિક્ષણ વ્યવસ્થાની કોલેજ

- અનુસ્નાતક કક્ષાએ વાણિજ્ય અને વ્યવસ્થાપન, વિજ્ઞાન, ઔષધવિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, ઈજનેરી, દર્શનશાસ્ત્ર, અંગ્રેજી પ્રશિક્ષણના અભ્યાસક્રમો
- વિવિધ વિદ્યાશાખાઓમાં વ્યાપક સંશોધનની સુવિધાઓ • કલા, વિજ્ઞાન અને માનવવિદ્યાઓના વિમર્શની ભૂમિકા રચી આપતાં પુસ્તકો-સામયિક પ્રકાશનો
- વિદ્યાકીય વાતાવરણને ધબકતું રાખતી વિવિધ વ્યાખ્યાનમાળાઓ
- સર્જકો, સારસ્વતો, કર્મચારીઓના સન્માનની ઉજવણ પરંપરા, રમતગમત ક્ષેત્રે રાષ્ટ્રીય સ્પર્ધાઓનું યુવકોનુખ આયોજન
- પ્રાથમિકથી લઈ અનુસ્નાતક કક્ષાનાં વિદ્યાર્થી ભાઈબહેનો માટે છાત્રાલયો, અધ્યાપક નિવાસો તેમજ આચાર્ય નિવાસોની સુવિધાઓ
- સતત વિકાસની પરંપરામાં વલ્લભ વિદ્યાનગર ઉપરાંત ન્યૂ વલ્લભ વિદ્યાનગર ટાઉનશીપમાં વિવિધ અભ્યાસક્રમોવાળી શિક્ષણસંસ્થાઓની સ્થાપના થતી રહી છે
- રાજ્યની પ્રથમ મહિલા ઈજનેરી કોલેજ, સરદાર પટેલના જીવન અને કાર્ય માટે દેશની સર્વપ્રથમ સંશોધન સંસ્થા તેમજ સમગ્ર ગુજરાતમાં અંગ્રેજી માધ્યમની સ્નાતક કક્ષાની પત્રકારત્વ અને સમૂહ માધ્યમોની કોલેજ
- ગુજરાતની યુવાપેઢીને સનદી સેવાઓમાં પ્રવેશ આપવા માટેની સીવીએમ આઈએએસ એકેડેમી • કાયદાશાસ્ત્ર અને ન્યાયશાસ્ત્રની અનોખી કોલેજ
- ઈન્ટરિયર ડિઝાઇન અને આર્કિટેક્ચરની સ્કૂલ ઉપરાંત ફાઈન આર્ટ્સની ડિગ્રી કોલેજ.

વિ-વિદ્યાનગર

ચારુતર વિદ્યામંડળ પ્રકાશન

જૂન - ૨૦૧૮

વર્ષ: ૨૦ અંક: ૬

સળંગ અંક: ૫૬૦

ISSN 0976-9609-V Vidyanagar

ચારુતર વિદ્યામંડળ

વલ્લભ વિદ્યાનગર ૩૮૮ ૧૨૦

સ્થાપના વર્ષ

૧૯૪૫

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે

અધ્યક્ષ

શ્રી ભીખુભાઈ બી. પટેલ

માનદ મંત્રી

ડૉ.એસ.જી. પટેલ

માનદ સહમંત્રીઓ

શ્રી બી.પી. પટેલ • શ્રી એમ.જે. પટેલ

શ્રી મેહુલ ડી. પટેલ

ડાયરેક્ટર જનરલ

ડૉ. એન.એમ. ઝવેરી

• અંકની છૂટક કિંમત: ₹ ૧૫/- • રવાનગી ખર્ચ ₹ ૧૦/- • વાર્ષિક લવાજમ: ₹ ૧૫૦/-

• વિદ્યાર્થી લવાજમ: ₹ ૧૦૦/- • આજીવન લવાજમ: ₹ ૧૫૦૦/-

વલ્લભ વિદ્યાનગરના આદ્યસ્થાપકો પૈકી એક ભાઈકાકાએ ઈ.સ. ૧૯૬૪માં આ વિદ્યાકેન્દ્ર ઉપરથી એક સામયિક પ્રકાશિત થાય જેમાં સાહિત્ય અને શિક્ષણ વિષયક સંસ્કારલક્ષી સામગ્રી રજૂ થાય અને ઉચ્ચ અભ્યાસ અર્થે આવતી કિશોર-યુવાપેઢી એથી લાભાન્વિત થાય, વિદ્યાર્થીઓ અને અધ્યાપકો પણ એમાં સક્રિય રસ લેતા થાય એવી મનીષા પ્રગટ કરી હતી. ફલસ્વરૂપ ૧૯ નવેમ્બર ૧૯૬૪ના રોજ 'વલ્લભ વિદ્યાનગર' પાક્ષિકનો આરંભ થયો. પછીથી એ માસિક સ્વરૂપે 'વિદ્યાનગર' નામે પ્રગટ થતું રહ્યું. | વિ | નામે એનો ત્રીજો અવતાર થયો ત્યારથી પૂર્વ અધ્યક્ષ ડૉ.સી.એલ. પટેલની નિસબત અને ઉદારતાના ફળસ્વરૂપે તે નવપલ્લવિત થયું, અને ઈ.સ. ૧૯૯૯ થી નિયમિતપણે 'વિ-વિદ્યાનગર' એ નામથી પ્રકાશિત થતું રહ્યું છે.

વિ-વિદ્યાનગર

'વિ-વિદ્યાનગર' ચારુતર વિદ્યામંડળની વેબસાઈટ

www.ecvm.net

પર મુકવામાં આવે છે.

દેશ-વિદેશના વાચકોને

પ્રતિભાવ જણાવવા વિનંતી.

છિન્નોડપિ રોહિતિ તરુઃ ક્ષીણોડપ્યુપચીયતે પનશ્ચન્દ્રઃ।

इति विमृशन्तः सन्तः सन्तप्यन्ते न ते विपदा ॥

કપાવા છતાં વૃક્ષ ફરીથી ઊગે છે. ક્ષીણ થયેલો ચન્દ્ર પણ ફરીથી ઊગે છે. આ પ્રમાણે વિચારતા સજ્જનો આફતોથી ઘેરાયેલા હોય તો પણ સંસારમાં સંતાપ અનુભવતા નથી.

(સંકલન કર્તા: પ્રિ. ઘનશ્યામસિંહ એન. ગઢવી)

આ માસની વિચારકણિકા

“માન સહિત વિષ ખાય કે, સંભુ ભયે જગદીસ
બિના માન અમૃત પાયે, રાહુ કરાયો સીસ

- રહીમ

॥ અધ્યક્ષસ્થાનેથી ॥ શ્રદ્ધાંજલિ	
• શ્રી ભીખુભાઈ બી. પટેલ	3
॥ પ્રાથમ્ય ॥ સંબંધોના સથવારે	
• એસ.જી. પટેલ	5
॥ આપણો વૈભવ અને વારસો (પદ્ય વિભાગ) ॥	
• દાસી જીવણ, નિષ્કુળાનંદ દયારામ	7
॥ આપણો વૈભવ અને વારસો (ગદ્ય વિભાગ) ॥	
દેવનું કારખાનું	
• સુન્દરમ્	8
॥ નવાં કાવ્યો ॥	
• જયેન્દ્ર શેખડીવાળા, પારુલ ખખ્ખર, નીરજ મહેતા હાર્દિક વ્યાસ	9
॥ નવલિકા ॥ ગોલમાલ ભઈ ગોલમાલ	
• ચતુર પટેલ	10
॥ ચિંતન ॥ આપણી ઋષિપરંપરા	
• સુર્યકાંત વિ. વૈષ્ણવ	14
॥ અભ્યાસ ॥ અધ્યાયઃ ૧૬ દૈવાસુરસંપ્રદ વિભાગ યોગ	
• ઘનશ્યામસિંહ ગઢવી	15
॥ ચિંતન ॥ જીવન	
• શ્વેતા શરદકુમાર ચૌહાણ	18
॥ અભ્યાસ ॥ સરદારશ્રીની વાક્યાતુરી	
• બીનાબેન એન. રાઠવા	19
॥ અભ્યાસ ॥ વ્યક્તિત્વ વિકાસમાં શિક્ષણની ભૂમિકા	
• મૃગેશ એમ. નાયક	21
॥ આયુર્વેદ ॥ વ્યાયામ (કસરત)- અતિ મહત્ત્વપૂર્ણ દિનચર્યા	
• કુંદન ચૌધરી, દક્ષા રાઠોડ	24
॥ વિદ્યાવૃત્ત ॥	27

॥ श्रद्धांजलि ॥

जन्म ता. १०-४-१९३५

स्व. ता. २७-५-२०१८

यारुतर विद्यामंडलना सहमंत्री: मे १९८९ थी ईश्रुआरी १९९२ सुधी
यारुतर विद्यामंडलना अध्यक्ष: अप्रिल १९९४ थी ईश्रुआरी २०१८ सुधी

यारुतर विद्यामंडल, वल्लभ विद्यानगरना मारा पुरोगामी अध्यक्ष
श्री सी.अेल. पटेल साहेब ता. २७-५-२०१८ने रविवारे अक्षर निवासी
थतां समग्र यारुतर विद्यामंडल, परिवार वती तेमने हृदयपूर्वकनी श्रद्धांजलि
पाठवुं छुं. परमकृपाणु परमात्मा तेमना आत्माने दीर्घ शांति आपे अने तेमना
परिवारजनोने तथा सौ स्वजनोने आ कारी घा सहन करवानी शक्ति आपे
तेवी हृदयपूर्वकनी प्रार्थना पश करुं छुं.

समग्र गुजरातमां अेक विशिष्ट डेणवणीधाम तरीके यारुतर विद्यामंडल
नामना धरावे छे. आ विद्यानगरीनी स्थापनामां पूज्य सरदार साहेबनी
प्रेरणा अने पू. भाईकाका तथा भाभाभाई साहेबनी दीर्घदृष्टि भूष महत्त्वनां
परिभणो हतां. त्यारबाद पूज्य अेय.अेम. पटेल साहेबनी कार्यदक्षतानो

તેની પ્રતિષ્ઠા સંવર્ધિત કરવામાં અમૂલ્ય ફાળો રહ્યો છે. તે સૌ પૂર્વસૂરિઓએ ઊભી કરેલી વિદ્યાકીય પરંપરાને આગળ ધપાવવામાં શ્રી સી.એલ. પટેલ સાહેબનો ફાળો નાનો સૂનો નથી, શ્રી સી.એલ. પટેલે સ્થાપિત શિક્ષણ સંસ્થાઓનું સંરક્ષણ અને નૂતન શિક્ષણ સંસ્થાઓનું સંવર્ધન કરીને ચારુતર વિદ્યામંડળને રાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ અપાવી છે. તેના આપણે સૌ સાક્ષી છીએ.

શ્રી સી.એલ. પટેલ સાહેબે ચારુતર વિદ્યામંડળની લગભગ સાડા સાત દાયકની અવધિમાં લગભગ ત્રણેક દાયકા સુધી (સહમંત્રીશ્રી થી અધ્યક્ષશ્રી) માર્ગદર્શન પુરું પાડ્યું. સમયની માંગ પ્રમાણે સ્વનિર્ભર શિક્ષણ સંસ્થાઓની સ્થાપના કરી ઈ-બિઝનેસ, ઈન્ફરમેશન સાયન્સ, ઈન્ફરમેશન ટેકનોલોજી, આયુર્વેદ, ઈન્ડસ્ટ્રીયલ હાઈજીન, ઓટોમોબાઈલ્સ, વેલ્યુએશન, જેવા પરદેશમાં ચાલતા અભ્યાસક્રમો ચરોતરમાં લઈ આવ્યા છે. જેનો લાભ હજારો વિદ્યાર્થીઓએ લીધો છે. ચારુતર વિદ્યામંડળને વલ્લભ વિદ્યાનગરથી ન્યૂ વલ્લભ વિદ્યાનગર સુધીનો દરજ્જો અપાવનારા શ્રી સી.એલ. પટેલ સાહેબના વિદ્યાકાર્યનું ચરોતર પ્રદેશ અને ચારુતર વિદ્યામંડળ હંમેશાં ઋણી રહેશે.

શિક્ષણ ક્ષેત્રના આ ભેખધારી સી.એલ. પટેલને સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી દ્વારા ડોક્ટોરેટની માનદ પદવી તથા તેમના વિદ્યાકાર્યને બિરદાવતાં કાનજીભાઈ દેસાઈ એવોર્ડ, ગુજરાત પ્રતિભા એવોર્ડ અને ચરોતર રત્ન જેવા પુરસ્કારો પણ પ્રાપ્ત થયા હતા.

ચારુતર વિદ્યામંડળના ગૌરવવંતા આવા કર્મઠ કેળવણીકારના આત્માને પ્રભુ શાંતિ આપે એવી ચારુતર વિદ્યામંડળ વતી અભ્યર્થના વ્યક્ત કરું છું.

- ભીખુભાઈ પટેલ

संबंधोना सथवारें

अस.ज. पटेल

अेक दिवस हुं मारा अेक मित्र साथे तत्काल केटेगरीमां पासपोर्ट बनाववा अमदावाद् पासपोर्ट ओङ्किसे गयो હતો. લાઈનમાં ઊભા રહીને અમે પાસપોર્ટનું તત્કાલ ફોર્મ ભર્યું. ઘણો સમય થઈ ગયો હતો, હવે અમારે પાસપોર્ટની ફી જમા કરાવવાની હતી. જેવો અમારો નંબર આવ્યો કે તરત જ ઓફિસર સાહેબે બારી બંધ કરી દીધી અને કહ્યું કે ટાઈમ પૂરો થઈ ગયો છે હવે કાલે આવજો.

મેં સાહેબને ખૂબ આજીજી કરી, કહ્યું અમે ખૂબ દૂરથી આવ્યા છીએ, અમે આખો દિવસ આ કામમાં ખર્ચ્યો છે અને હવે માત્ર ફીજ ભરવાની બાકી રહી ગઈ છે. મહેરબાની કરીને આ ફીજ જમા કરી લો ને સાહેબ!

ઓફિસર તો ગુસ્સે થઈ ગયા. બોલ્યા તમે આખો દિવસ ખર્ચ્યો તો એના માટે શું હું જવાબદાર છું? અરે સરકારને કહો કે વધારે ઓફિસરની ભરતી કરે. હું તો સવારથી મારું કામ જ કરી રહ્યો છું!!

બેર, મારો મિત્ર ઉદાસ થઈને બોલ્યો, ચાલો હવે કાલે આવીશું. મેં એને રોકીને કહ્યું ઊભો રે, ફરી એકવાર કોશિશ કરી જોવું.

ઓફિસર સાહેબ પોતાનો થેલો લઈને કેબીનમાંથી બહાર ગયા, હું કંઈ બોલ્યો નહીં, ચુપચાપ એમની પાછળ ગયો. તેઓ એક કેન્ટીનમાં ગયા અને થેલામાંથી પોતાનું લંચ બોક્ષ કાઢી ધીમે રહીને એકલા ખાવા લાગ્યા. હું એમની સામેની બેંચ પર જઈને બેઠો. મેં કહ્યું: તમારી પાસે તો ખૂબ કામ છે, રોજ નવા નવા લોકોને મળવાનું થતું હશે. એમણે કહ્યું: હા, રોજ મોટા મોટા અધિકારીઓને મળું છું, કોઈ IAS, કોઈ IPS, વિધાનસભ્ય, ... બધા અહીં આવે છે. મારી ખુરશીની સામે મોટા મોટા લોકો રાહ જુએ છે.

પછી મેં એમને પૂછ્યું: તમારી પ્લેટમાંથી એક રોટલી હું પણ ખાઈ લઉં? એમણે “હા” કહ્યું. મેં પ્લેટમાંથી એક રોટલી ઉઠાવીને શાક જોડે ખાવા માંડી. મેં ખાવાના વખાણ કરતાં કહ્યું: તમારી પત્ની ખૂબ સ્વાદિષ્ટ જમવાનું

બનાવે છે.

મેં એમને કહ્યું: સાહેબ, તમો ખૂબ મહત્વપૂર્ણ સીટ પર બેઠા છો, મોટા મોટા લોકો તમારી પાસે આવે છે. પણ, શું તમે તમારી ખુરશીની ઈજજત કરો છો? તમે ખૂબ ભાગ્યશાળી છો કે તમને આટલી મહત્વની જવાબદારી મળી છે, પણ તમે તમારા કામની ઈજજત નથી કરતા.

એમણે મને પૂછ્યું: એવું તમે કેવી રીતે કહી શકો? મેં કહ્યું: જો તમે તમારા પદની ઈજજત કરતા હો તો આવા Rust અને કોધી સ્વભાવવાળા ન હોત. જુઓ તમારો કોઈ મિત્ર પણ નથી! તમે કેન્ટીનમાં રોજ એકલા જમો છો. તમારી ખુરશી પર પણ ઉદાસ થઈને બેસો છો. લોકોનું થતું કામ પૂરું કરવાની જગ્યાએ અટકાવવાની કોશિશ કરો છો. બહારગામથી આવી સવારથી હેરાન થતા લોકોની વિનંતી ઉપર કહો છો કે સરકારને કહો કે બીજા ઓફિસરની ભરતી કરે? અરે ! બીજા ઓફિસરો વધવાથી તમારું જ મહત્વ ઘટશે, અને કદાચ તમારી પાસેથી આ કામ છીનવાઈ જશે!

ભગવાને તમને તક આપી છે સંબંધો બનાવવા, પણ તમારું દુર્ભાગ્ય જુઓ, તમે એનો લાભ લેવાની જગ્યાએ સંબંધો બગાડી રહ્યા છો. અમારું શું જશે? કાલે આવી જઈશું કે પરમ દિવસે આવી જઈશું, પણ તમારી પાસે તો મોકો હતો, કોઈના ઋણી બનવાનો તમો એ પણ ચૂકી ગયા!! મેં કહ્યું પૈસા તો ખૂબ કમાઈ લેશો, પણ સંબંધો નહીં કમાઓ તો બધું બેકાર છે. શું કરશો પૈસાનું? તમારો વ્યવહાર ઠીક નહીં રાખો તો તમારા ઘરવાળા પણ તમારાથી દુ:ખી રહેશે. મિત્રો તો પહેલેથી જ નથી. મારી વાત સાંભળી ઓફિસર સાહેબ રડવા જેવા થઈ ગયા, બોલ્યા કે : તમે વાત સારી કહી સાહેબ, હું ખૂબ એકલો છું. પત્ની ઝઘડો કરી પિયર જતી રહી છે, છોકરાઓ પણ મને પસંદ નથી કરતા. મા છે પણ, એ પણ ખાસ વાત નથી કરતી. સવારમાં ૪-૫ રોટલી બનાવીને આપે છે અને હું એકલો એકલો ખાઈ લઉં છું. રાત્રે ઘરે જવાનું પણ મન થતું નથી. ખબર નથી પડતી કે ગરબડ ક્યાં છે?

હું ધીમેથી બોલ્યો, પોતાની જાતને બીજા જોડે જોડો. કોઈની મદદ થઈ શકતી હોય તો કરો. જુઓ હું અહિં મારા મિત્રના પાસપોર્ટ માટે આવ્યો છું. મારી પાસે તો પાસપોર્ટ છે. મારા મિત્ર માટે મેં તમારી જોડે આજીજી કરી, વિનંતી કરી નિ:સ્વાર્થભાવે માટે મારી પાસે મિત્ર છે,

તમારી પાસે નથી.

તેઓ ઊભા થયા અને મને કહ્યું: તમે મારી કેબીનમાં આવો. હું આજે જ ફી જમા કરીશ. એમણે કામ કરી દીધું. ત્યારબાદ એમણે મારો ફોન નંબર માગ્યો અને મેં નંબર આપી દીધો.

થોડાક વર્ષો વીતી ગયા....

એક દિવાળી ઉપર એક ફોન આવ્યો. પિયુષકુમાર સોલંકી બોલું છું સાહેબ. તમો મારી પાસે તમારા કોઈ મિત્રનો પાસપોર્ટ બનાવવા આવ્યા હતા અને તમે મારી જોડે બેસીને રોટલી પણ ખાધી હતી. તમે કહ્યું હતું કે પૈસાની જગ્યાએ સંબંધ બનાવો. મને એકદમ યાદ આવી ગયું! મેં કહ્યું: હાજી! સોલંકી સાહેબ! કેમ છો! એમણે કહ્યું: ખૂબ સરસ સાહેબ, તમે એ દિવસે જતા રહ્યા પછી મેં ખૂબ વિચાર્યું. મને લાગ્યું કે પૈસા તો ઘણા લોકો આપી જાય છે, પણ જોડે બેસીને જમવાવાળું કોઈ નથી મળતું. સાહેબ, હું બીજા જ દિવસે મારી સાસરીએ ગયો અને ખૂબ પ્રાર્થના કરીને પત્નીને ઘરે લાવ્યો. એ માનતી જ ન હતી, જ્યારે એ જમવા બેઠી તો મેં એની પ્લેટમાંથી રોટલી લઈને કહ્યું, હાથે જમાડીશ? એ દંગ રહી ગઈ, રડવા લાગી, મારી સાથે ચાલી આવી, છોકરાઓ પણ સાથે આવ્યા.

સાહેબ? હવે હું પૈસા નથી કમાતો, સંબંધ કમાઉં છું. જે આવે છે એમનું કામ કરી આપું છું.

સાહેબ, આજે તમને Happy Diwali કહેવા માટે ફોન કર્યો છે. આવતા મહિને મારી દીકરીના લગ્ન છે. તમારે સહ-પરિવાર આવવાનું છે, દીકરીને આશીર્વાદ આપવા. સંબંધ જોડવો છે તમે... એ બોલતા રહ્યા... હું સાંભળતો જ રહ્યો.. વિચાર્યું નહોતું કે સાથે જ એમના જીવનમાં પણ પૈસા ઉપર સંબંધો ભારે પડશે... દોસ્તો!!

માણસ ભાવનાઓથી સંચાલિત થાય છે,
કારણોથી નહિ...

કારણોથી તો મશીન ચાલે.... ઓમ શાંતિ!!!

(માનદ મંત્રી, ચારુતર વિદ્યામંડળ, વલ્લભ વિદ્યાનગર)

લેખ સામગ્રી અને ગ્રંથાવલોકન

ચારુતર વિદ્યામંડળના પ્રતિષ્ઠિત મુખપત્ર 'વિ-વિદ્યાનગર' માટે લેખસામગ્રી સહિતની મૌલિક રચનાઓ તંત્રીશ્રીના સરનામે પાઠવવા સાહિત્ય-સાહિત્યેતર ક્ષેત્રના કલમકશો અને સંશોધકોને ભાવભીનું ઈજન છે. આપને ખાસ વિનંતી એ કરવાની કે આપની અન્યત્ર પ્રકાશિત ના થયેલી અથવા ના પાઠવેલી મૌલિક કૃતિનું મૂળ લખાણ જ પાઠવવું અથવા ટાઈપ થયેલી નકલ હોય તો તેની સાથે સાથે પત્રનોંધમાં 'વિ-વિદ્યાનગરને પાઠવેલી કૃતિ/લેખ અન્ય કોઈ સામયિક/પ્રકાશનમાં પ્રકાશિત થયેલી નથી' એવી બાંહેધરીની નોંધ અચૂક મૂકવી. આ સિવાયની લેખ/કૃતિ કે અન્ય સામગ્રી પ્રકાશન માટે સ્વીકારવામાં નહીં આવે. 'વિ-વિદ્યાનગર'માં ગ્રંથાવલોકન ઈચ્છુક પ્રકાશકો-સર્જકોએ નવપ્રકાશિત ગ્રંથની બે નકલ તંત્રીના નામે પાઠવવી અનિવાર્ય છે.

વાચક પ્રતિભાવ

'વિ-વિદ્યાનગર' સામયિક હવે ચારુતર વિદ્યામંડળની વેબસાઈટ www.ecvm.net પર જાન્યુઆરી-૨૦૧૦થી મૂકાય છે. સામયિકના ગ્રાહકો-વાંચકોના પ્રતિભાવો, સૂચનો અને અન્ય પ્રકાશનયોગ્ય સામગ્રી માટે પણ નિયમિત રીતે જગ્યા ફાળવાશે. તમારા પ્રતિભાવો ગુજરાતી, હિંદી કે અંગ્રેજીમાં પાઠવવાની મોકળાશ અનુભવશો.

તમે ઈમેઈલ: editor.vidyanagar@gmail.com

પર પણ પાઠવી શકો છો.

॥ आपणो वैभव अने वारसो ॥ (पद्य विभाग)

अंजवाणुं उवे अंजवाणुं

अंजवाणुं उवे अंजवाणुं,
गुरु, आज तम आव्ये रे मारे अंजवाणुं.
सतगुरु शब्द ज्यारे श्रवणे सुशाव्यो,
भेट्या भीमने भांग्युं भ्रमनुं ताणुं ..गुरु०
ज्ञान गरीबी, संतनी सेवा,
प्रेमभक्तिनो संग उवे पाणुं... गुरु०
भीम ने भाषा रवि रमता रामा,
तेज तत्त्वमां, गुरु, तमने भाणुं... गुरु०
दासी जवण सत भीमनां यरणां,
अवर दृष्टो धणी नहीं धारुं... गुरु०
- दासी जवण

त्याग न टके रे वैराग्य विना

त्याग न टके रे वैराग्य विना, करीअे कोटि उपायज;
अंतरं तीडीं ईच्छा रडे, ते केम करीने तजयज. त्याग०
वेष लीधो वैरागनो, देश रडी गयो दूरज;
उपर वेष आछो अन्नो, मांडि मोड भरपूरज. त्याग०
काम-क्रोध-लोभ-मोहनुं, जयां लगी मूण न जयज;
संग प्रसंगे पांगरे, जोग भोगनो थायज. त्याग०
उष्णरते अवनी विषे, भीज नव दीसे बडारज;
धन वरसे वन पांगरे, ईंद्रि विषय आकारज. त्याग०
यमक देषीने लोड यणे, ईंद्रि विषय संजोगज;
अणभेटे रे अभाव छे, भेटे भोगवशे भोगज. त्याग०
उपर तजे ने अंतरं लजे, अेम न सरे अरथज;
वणस्यो रे वणश्रमथकी अंते करशे अनरथज. त्याग०
भ्रष्ट थयो जोग भोगथी, जेम बगड्युं दूधज;
गयुं धृत मडि मापण थकी, आपे थयुं रे अशुद्धज त्याग०
पणमां जोगी रे भोगी पणमां, पणमां गृही ने त्यागज;
निष्कलानंद अे नरनो वणसमजयो वैरागज. त्याग०
- निष्कलानंद

काणज कोर्युं ते कोने कडीअे?

काणज कोर्युं ते कोने कडीअे रे ओधव छेळछबीलडे?
वेरी छोय तो वढतां रे झावीअे, पण प्राणथी प्यारो अेने
लडीअे रे ! ओधव!
धीभीअे ढांक्यां ते कहे नव शोभीअे, उढ्यां शुं वाढ्यां
नाने छेये रे! ओधव!
सोडनो धाव मार्यो स्नेहथी शामणिये ! क्रिया राजने
रावे जठअे रे! ओधव!
कण न पडे, कांई पेर न सूजे! रातदिवस घेलां रडीअे
रे! ओधव!
कांई वस्तुमां क्षण यित्त न योटे! अलभेलो आवी भेठो
छेये रे! ओधव!
दयाना प्रीतमज्जेने अेटलुं जठ कडेजे : क्यां सुधी आवुं
दुःख सडीअे रे! ओधव!

दयाराम

श्याम रंग समीपे?

श्याम रंग समीपे न जलुं, मारे आज थकी श्याम रंग-
जेमां काणाश ते तो सौ अेकसरणुं,
सर्वमां कपट हशे आवुं. मारे०
कस्तूरी केरी बिंदी तो कुं नहीं,
काजण ना आंभमां अंजलुं. मारे०
कोडिलानो शब्द हुं सुशुं नहीं काने,
कागवाणी शकुनमां न लावुं. मारे०
नीलांबर काणी क्युकी न पहेरुं,
जमनानां नीरमां न न्हावुं. मारे०
मरकत मणि ने मेघ दष्टे ना जेवा,
जंभु वंत्याक ना जावुं. मारे०
दयाना प्रीतम साथे मुषे नीम लीधो,
मन कडे जे 'पलक ना निलावुं'! मारे०

- दयाराम

॥ आपणो वैभव અને વારસો ॥ (ગદ્ય વિભાગ)

દેવનું કારખાનું

સુન્દરમ્

જગતમાં વસ્તુઓ બનતી રહે છે અને બનાવાય પણ છે, ઘણું બધું આપોઆપ બને છે અને ઘણું બધું ભાનપૂર્વક બનાવાય છે.

અને આ બનાવવાની વિદ્યા અને શક્તિ પૃથ્વી ઉપર માણસમાં વધારેમાં વધારે છે. માણસને પણ કોઈક બીજી વસ્તુએ- પ્રભુએ બનાવ્યો છે. માણસ પોતે પોતાની મેળે બની શકતો નથી. પણ માણસને બનાવીને પ્રભુએ તેને વસ્તુઓ બનાવવાની વિદ્યા અને શક્તિ આપી છે. જાણે પોતાને જે જે કાંઈ બનાવતાં આવડે છે તે બધું બનાવતાં માણસને પણ આવડે એમ ઈચ્છી પ્રભુ તેના હાથમાં સર્જનની બધી ચાવીઓ સોંપી રહ્યા છે.

એમાં જે સૌથી મોટી વિદ્યા માણસને પ્રભુએ આપી છે તે છે તેની પોતાની જાતને બનાવવાની- આત્મસર્જનની. માણસ લોહું, લાકડું, માટી, પાણી વગેરેને લઈને તેમાંથી ભાતભાતના ઘાટ, ભાતભાતનાં ભોજન, અન્નવસ્ત્ર, કળાકારીગરી બનાવે છે, એમાંથી આગળ વધતો વધતો તે પછી છેવટે પોતાની જાતને બનાવવા-ઘડવા બેસી જાય છે.

એમાંથી માણસે નીતિ બનાવી, સદાચાર સર્જ્યો, ધર્મ ઉત્પન્ન કર્યો, ત્યાગ, વૈરાગ્ય, સંન્યાસ, ભક્તિ અને મુક્તિ સર્જ્યાં. અને આ કામ તો આગળ વધતું ગયું. અને ક્યાં સુધી પહોંચ્યું કે પહોંચશે?

માણસે મોટામાં મોટી સિદ્ધિ એ મેળવી કે તે પોતાને બાંધી રાખતી હરેક વસ્તુમાંથી મુક્ત બની ગયો. પોતાની પ્રકૃતિમાંથી, અને પૃથ્વી ઉપર આવવાની ફરજમાંથી પણ મુક્ત થઈ ગયો. પણ પછી તેને જણાયું- કહો કે જણાવવામાં આવ્યું- કે અરે, મુક્ત થઈને પછી શું કરશો?

એને જવાબ મળ્યો મુક્ત થઈને જગતમાં આવી જા, અને પછી જો કે જીવન કેવું બને છે. પામર પ્રાણી મટીને માનવ મુક્ત પુરુષ તો બન્યો, પણ આ મુક્તિની સિદ્ધિ તેને શું આપશે?

એને બતાવવામાં આવ્યું આ મુક્તિમાંથી એક નવું મુક્ત જીવન બનશે, અને એ મુક્ત જીવન તો વધતું વધતું પ્રભુના જીવન જેવું બની જશે- દિવ્ય જીવન બની જશે.

એ દિવ્યતાના ઘડતરની વિદ્યા તે યોગ, અને વિશેષે પૂર્ણયોગ. માણસ અને પ્રભુ બન્ને ભેગા મળીને આ મહાકાર્ય આદરે છે. માણસ પોતાના સરજનહારનો સાથી બની જાય છે અને એનો સરજનહાર પોતાની બધી શક્તિ

અને વિદ્યા, પોતાનો બધો પ્રકાશ અને આનંદ માણસના ઉપર વહેતાં મૂકે છે. અને માનવનો દેવ ઘડાય છે.

આ અદ્ભુત કારખાનું અને એમાંની અદ્ભુત, અટપટી, મોહક, અલૌકિક ક્રિયાઓ અને બદલાતો જતો માનવ, -ઈયળમાંથી પતંગિયું બની જાય છે તેમ માણસમાં દેવ પ્રગટી ઊઠે છે.

કેટલું સરસ, પરમ અદ્ભુત?

(‘સા વિદ્યા’ માંથી સાભાર)

॥ લઘુકથા ॥

ટુ-ટ્રેક

નટવર આહલપરા

એકસો એંસી ફૂટનો રિંગ રોડ. નિયોન લાઈટનો પીળો પ્રકાશ. આઈયું અંધારું. રોડની બંને બાજુ કાર-સ્કૂટરનું ભરચક પાર્કિંગ. પચ્ચીસથી સિતેર વર્ષના સ્ત્રી-પુરુષોનું મોર્નિંગ વોક.

હાંફતા, પરસેવાથી તરબતર લોકોનો બબડાટ: ‘આ ઓવર વેઈટ એંસી કિલો? બાંસઠ હતું. તેમાંથી ટેરીફીક!’

ચાર, તને બી.પી.હાઈ રહે છે, તો મને ડાયાબીટીસ છે. મહેશનું કોલેસ્ટરોલ વધતું જાય છે.

જયેશની વાઈફને લો-બી.પી. હેરાન કર્યા કરે જ છે. મયૂરે એન્જીયોગ્રાફી કરાવી. ઋત્વિકે બાયપાસ. જયેશના ફાધરને સોરાઈસીસ છે.

પ્રકાશનાં મધરને હોજરીમાં પાણી ભરાયું ને ડોક્ટરે નિદાન કર્યું કે, કેન્સર છે. જોર્ગીંગ કરતાં પુરુષો જ ગણગણતાં નહોતાં. મહિલાઓના ટોળામાંય ગણગણાટ.

ડિમ્પલ, લીલા, સ્વીટી આ પિત્તા, સેન્ડવીચ, પંજાબી, ચાઈનીઝ, આપણા ફેમિલીના ફાસ્ટ ફૂડની મજા તો ગ્રેટ છે.

વી લીવ હાઈ-ફાઈ ઈવન ધો ફેશનેશ તો આપણને મળતી જ નથી?

રોડની બંને બાજુ હાથમાં ત્રિકમ ઉપાડી મજૂરી કરતાં શરીરે નરવા મજૂરો હરખાતાં - હરખાતાં ગણગણતાં હતાં. હાલો, મનુ... હાલો કનુ... હાલો ભનુ... હાલો બાપલા... હાલો!

(‘શ્રીપવનતનય’ પ્લોટ નં. ૬૫ડી-એ વિમલનગર, શેરી નં. ૩,

આલાપ સેન્યુરી પાઇળ, યુનિવર્સિટી રોડ, રાજકોટ-૫,

મો: ૯૯૭૪૦૦૯૦૪૨)

॥ नवां काव्यो ॥

पडछायानां वस्त्रो

जयेन्द्र शोभनीवाणा

तमे पडछाया पडरेली छोकरीने जेठ छे?
में जेठ छे!

अेनी लीत्युंमां डूमाती नदीयुंने रोठ छे?
में रोठ छे!

पोढइथी पादर लग सणवणती दन्तकथा
अेनी अटूली अे नायिका

कंठमां ज टडुकाने घरभीने इरइरती
डूस्कांमां ओगणती गायिका

तमे यांदनीने माछलीनां आंसुथी धोठ छे?
में धोठ छे!

तमे पडछाया पडरेली छोकरीने जेठ छे?
में जेठ छे?

पराझे निसासे मलकाता पंभीनी साथे छे
अेनी सगाठ रे

काणी ते रातना काणा अेकान्तनी
कोषे अेने दीधी जिवार्थ रे

तमे श्वास जेम भोवाती अेनी सांजयुंने भोठ छे?
में भोठ छे!

अेनी लीत्युंमां डूमाती नदीयुं ने रोठ छे?
में रोठ छे...!

(४, वैजयन्त अंगवोज, मोटा बजार, बैंक रोड, वल्लभ

विद्यानगर-३८८१२० मो: ८८२५४७४६०५)

शिरिष वृक्षनी साभे

पारुल अम्भर

भले विसारी नांभे अमने भले हृदयमां राभे,
अमे घणाये वणगण छोड्यां शिरिष वृक्षनी साभे,

अे सांजे भोली भेठां पीडापोथीना पन्ना,
भेगा थर्धने पतंग फाडी तोडी नांभ्या कन्ना,
डूडू करता डूमां ओड्यां भेसी जणनी पांभे
अमे घणाये वणगण छोड्यां शिरिष वृक्षनी साभे

जेवा जेनां लेभ सजनवा, जेवा जेनां लेषां
कोने जठ इरियादो करीअे कोने दठअे भेष्णा!
अणगा थर्धने भेठेला जण अवणुं अवणुं भाभे
अमे घणाये वणगण छोड्यां शिरिष वृक्षनी साभे.

डवे कटी ना कोठ टकोरा आ भींते संभणाशे
पगरवना भणकारा जेजे लांबा रागे गाशे
'पारुलदे' लीडे दरवाजा सज्जड भारी वाभे
अमे घणाये वणगण छोड्यां शिरिष वृक्षनी साभे.

(तीर्थ, १५३- गुरुकृपा नगर, यितल रोड, अमरेली-

३६५६०१ मो: ८४२८८८८३६६)

गीत

नीरज महेता

क्यांथी आव्युं महेमान मारा लोडीमां
धभकारा यूक्या 'ने रणजणता नादे लठ लीधुं छे

स्थान मारा लोडीमां

क्यांथी आव्युं महेमान मारा लोडीमां

अतिथिना आगमनी याडी भावाय

न' तो दीठो संवेदननो काग

ओयिता अंतरना द्वारो पभड्यां 'ने तरत

ओषड्यो हुं- जग्यो वैराग

डैयानी धूपदान जणोडणां सुरभिथी,

प्रजय्युं लोभान मारा लोडीमां

क्यांथी आव्युं महेमान मारा लोडीमां

पलकोनी भोगण में लीडी तो

अंदरथी जूलती दीठी अनेक आंभो

आभी सुपुमशांमां व्याधो प्रकाश

अने रोमरोम ओगी गठ पांभो

तनने पण ताव थडे-पभधभंतुं धूषी सम विडरे छे

ज्ञान मारा लोडीमां

क्यांथी आव्युं महेमान मारा लोडीमां

(१०२, आशियाना अपार्टमेन्ट्स, २-वैशालीनगर, अय.अेन.

शुक्ला कोलेज सामे, रैया रोड, राजकोट- ३६०००७ मो:

८८८८८५४३८२)

गीत: धीमे भोलो साव.

डार्डिक व्यास

धीमे भोलो साव सजनज्ज धीमे भोलो साव.

परिश्रमना डलेसाथी, विश्वास पवनने भरी श्वासमां जवननी
मजधारो वय्ये छूटी मूकी नाव!

धीमे धीमे भोली मनभर वांजिगो वगडावो.

आज अमारा कंठे व्यापी गीतमंगण गवडावो.

तरस नामना देश ओभा छे जपता श्वासे श्वासे वाव!

धीमे भोलो साव.

अणघड रस्ते अटवाता आ आव्या अेना गाम.

पथ्यर पर लभता रडीशुं अडीया अमे अेमना नाम.

मांड रमत समज्या' ता त्यां तो माथे आव्यो दाव!

धीमे भोलो साव.

आभी वस्ती इरी वय्या ना सूजे दिशा के लोक.

उपरथी आ डोठे रमता लूला पड्याना श्लोक.

नडी वर्षा, नडी वासंती वायु, नडी धूप के छांव?

धीमे भोलो साव सजनज्ज धीमे भोलो साव....

(रांदल कृपा, महादेव परा, यलाला जि. अमरेली-३६५६३०

मो: ८८२५४१५६८५)

સવારના આઠ વાગ્યા હશે ત્યાં છાપુ આવ્યું. મારી નજર પહેલા પાના પર મોટા અક્ષરોમાં છપાયેલ હેડલાઈન વાંચતાં જ હું વિચિત્ર દુવિધામાં ફસાઈ ગયો. મેં કરેલી ધારણા આટલી વહેલી સાચી પડી જશે એની તો મેં કલ્પના નહીં કરેલ. મથાળું હતું: સુરેલિયા કેમિકલ્સ લિ. ૧૦૦ ટકા એક્સપોર્ટ કરતા યુનિટને ... પોલ્યુશન કંટ્રોલ બોર્ડનાં અધિકારીઓએ તાળાં મારી દીધાં...! આઈડીબીઆઈ બેન્કના ચારસો કરોડ ડૂબ્યા. બે હજાર કામદારો અને પાંચસો સ્ટાફે રોજ રોટી ગુમાવતાં સૌ મોંઘવારીના ખપ્પરમાં! ઘમઘમાટ ચાલતું યુનિટ એકાએક બંધ થઈ જતાં... અનેક રહસ્યોનાં જાળાં રચાઈ રહ્યાં છે.

કંપનીનો માલિક VMG મોં ખોલવા તૈયાર નથી... કંપની બંધ થવાના કારણે કંપનીને માલ ધીરતા નાના-મોટા અનેક વેપારીઓની હજારોથી લાખોની ઉઘરાણી... ફડચામાં આમેય આ VMG ઉર્ફે વિજેન્દ્ર મહાપ્રતાપસિંહ ગોયેલ મૂળેથી લેતી દેતીમાં એની મથરાવટી સાવ મેલી. મહિને કરોડોની આંધળી કમાણી કરતું. બહોળો નફો ઉતારતું આવડું મોટું કારખાનું... એકાએક બંધ થાય,ત્યારે સૌના મનમાં શંકાનાં વાદળો ઉમટે જ? હજી તો... ઉત્પાદન શરૂ થયાને માત્ર બે વર્ષને આઠ મહિના જ થયા છે....

મારા મનમાં અનેક પ્રકારના પ્રશ્નો ધમાલ મચાવી રહ્યા હતાં. હું એ કંપનીનો ટેક્નિકલ કન્સલ્ટન્ટ... તમામ ઉત્પાદનને થતી પેદાશની ટોટલ ટેકનોલોજીથી માંડી પ્રોફેસર મેં અને મારા મિત્ર ડૉ. દેસાઈએ આપીને માત્ર દોઢ વર્ષના ટૂંકા ગાળામાં આખી ફેક્ટરી ઊભી કરી દીધેલ...! એમાં ઉત્પન્ન થતાં તમામ કેમિકલ્સની પરદેશમાં... જબરી માંગ...! આ ઉદ્યોગ ચાલુ કરવાથી માંડી છેક ઉત્પાદન સુધી અને પરદેશમાં ઉત્તમ રીતે સ્વીકારાય એવી ક્વોલિટીનાં તમામ ધોરણ ઉચ્ચ કક્ષાનાં હતાં.

મારો જીવ ચૂથાતો હતો.. મન ક્ષુબ્ધ અને ભયાનક વિચારોના ઉકળતા લાવામાં ખદબદતું હતું... ! અનેક પ્રશ્નો મને તોડી રહ્યાં'તા... સૌ પહેલાં બે હજાર કામદારોના ઘરના ચૂલા હોલવાઈ જશે એ વિકટ સવાલ... મને નખોરિયાં મારી મારીને.... બળતાના

બાવિળયે લટકાવી રહ્યો' તો... ! એમાંથી નીકળવા મથું તો... આવડા મોટા કારખાનામાં જરૂરી નાની મોટી અનેક વસ્તુઓ સપ્લાય કરનારા ગરીબ વેપારીઓની હલવાઈ ગયેલ... રકમ....? આ વીએમજી... તો તદ્દન હિકકડ કાળજાનો... ? એની દાનત જ પહેલી ખોરા કોપરા જેવી એને તો ગમતું' તું અને રમવાનો પટ મળી ગયો.. ! આ યુપીની અતિ ડામીશ.. પેદાશ. નાનો હોય કે મોટો, પાંચ-પચ્ચીસ ટકા રકમ ઓળવી ન જાય તો... એનું ખાધેલું હજમ ન જ થાય!

હું વધારે દુઃખી થાઉં એ પહેલાં, એમાંથી ફારેગ થવા પત્નીને બૂમ પાડી. એ કપડાં ધોવાની કુસ્તીમાં મશગૂલ હતી. મેં બીજી વખત એના કાન સુધી મારો અવાજ મોકલ્યો... એટલે... કપડાં ધોવાનું પડતું મૂકી મારા પર હુમલો કરતાં બોલી :

‘આગ લાગી હોય એવી રાડ ના પાડો?’ જંગલમાં રે’ તા નથી આપડે’ મેં કહ્યું... તું સાંભળીશ તો, તનેય આગ લાગશે! લે વાંચ આજનું છાપું. મેં છાપું પકડાવી દીધું.

એણે.. ઉકળતા શ્વાસે મથાળું વાંચતાં જ... બોલી ઊઠી:

‘ના હોય?.. આવડી મોટી તોતિંગ કંપની, જેમાં કરોડોનું આંધણ કર્યા પછી બંધ કરવાનું પોષાય શી રીતે? અને તમે કે’ તા’તા કે રૂપિયા ચારસે કરોડ તો બેન્કે લોન પેટે ધીર્યાં છે... તો બેન્ક છોડશે ખરી? સરકાર જેલમાં નઈ ઘાલે? અને કામદારોનું શું? રમાગૌરી, ધીમા પડો..! આ બધી ગણતરી કરી ચિંતાની ચૂલે શેકાવાનું કોમ આ પૂંજીપતિઓએ, આપડા જેવા મધ્યમ અને ગરીબ-ગુરબાં જેવા કામદારોને પ્રામાણિકતા અને નીતિ-નિયમોના સંસ્કારનું ગાજર પકડાવી દીધું છે! એટલે જ આપણને... બધાંની ચિંતા થાય છે... એ પથ્થરિયા કાળજાવાળા તો.. બીજાને ડૂબાડીને, લાશ પર બેસી મિજબાની કરનારી મુઠ્ઠી ભરની જમાત ને... પાપ-પુણ્ય ને નીતિ નિયમો તો લંગોટ બરાબર... કાયદો, બેન્ક ને સરકાર... એમના ગજવામાં... ખોટ કે નફાનો હિસાબ.... કરવાનું.... આપણે? એમને તો.. રામનામ જપના, પરાયા માલ અપના!’ નું સ્લોગન લાગુ પડે...! એટલું બોલી મેં સિગારેટ સળગાવા લાઈટર કાઢતાં જ એણે લાઈટર આંચકી લેવા ચિત્તો તરાપ મારી... પણ વ્યર્થ ગઈ. એટલે.. નિરાશ

વદને... ગુસ્સાને આકોશ ઠાલવતાં બોલી, ‘એ હરામી વીએમજીએ, તમારી નક્કી કરેલી ફીનો ચાલી લાખનો હપ્તો ઓળવી લઈ ખાડે ઘાલ્યાને ઉપરથી રૂપિયા પંદરની સિગારેટનો ખર્ચો... ખાતર ઉપર દિવેલ ...આટલી મોટી નુકસાની તમારું રૂંવાડું હલવતું નહીં? ને ઉપરથી... કેન્સરને નિમંત્રણને ધુમાડામાં... અમારાં ફેફસાં બગાડવાનું જોખમ!

હું ચુપ થઈ ગયો... અંદરના ઉકળાટને મૌનની બાટલીમાં પૂરવા મથ્યો. ‘હવે તો ચાલી લાખનું નઈ નાંખવાનું ન ?’ શ્રીમતીજીએ હુમલો કર્યો.

અલી ઓ, ચુપ રહીશ તું?

‘પણ મને એ કો’કે.. બેન્કવાળા કેસ નઈ મૂકે? ને સરકાર કશાંય પગલાં નઈ ભરે? આ કામદારોનું કોઈ નઈ હાંભળે?’

‘પે’લાં એક કામ કર? આ તારી ચિંતાની સગડી પર ડોલ પાણી નાખી હોલવી નાખ. તને ખબર નથી કે.. આ શેઠિયા લોકોને મન કાયદો એટલે... એમની રખાત રંડી? પૈસા આગળ.. બેન્કથી માંડી લાંચિયા ઓફિસરો તો પાલતું કૂતરા જેવા ...સરકારી પ્રધાનો.. એમની કઠપૂતળી... આ બધાને વીઆઈપી ખાંધિયોની સાઠ-ગાંઠ... હાલની સરકારથી માંડી બેન્ક મેનેજર અને ફેક્ટરી ઈન્સ્પેક્ટરો, એક્સાઈઝ ઓફિસરો એમના ગજવામાં...!’

‘એનો અરથ એવો જ થયો કે બધે જ પોલમપોલ? નીચેથી છોક ઉપર લગી.. બધાય ફૂટલા! આખું તંતર હડેલું!.. ઓ ભગવાંન, બધા કાયદા વેશ્યા જેવા?... પત્ની સાવ હલબલી ગઈ! એક સાદી સીધી ગૃહિણી.. તંત્ર આટલું બધું ખોખલું હશે ને બધા જ ઈમાન વેચીને, ખોટું... તદ્દન નરદમ ખોટું કરવા... તૈયાર થઈ જાય, એ મારા માંન્યામાં નહીં આવતું..! શેઠિયાના કાવાદાવામાં હજારો નિર્દોષોની રોજીરોટી છીનવાઈ જતાં, એ લાચાર કામદારોના ઘરમાં હોળી સળગાવનારનું રૂંવાડુંય ના ફરકે એ તો હદ કે’વાય? અને ઉપરવાળીય... આ નિર્દોષો વગર વાંકે હોમાઈ જાય તોય.. ચુપ રે! તમે જો જો.. આવા લોકોને જીવતે જીવત જીવડા પડશે... નરકમાં જશે.. ઉપરવાળાની લાઠીનો અવાજ નહીં આવતો! રમાગૌરીની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં.

મેં કહ્યું... આ બધી ગંદવાડમાં ઊંડા ઉતરવા જેવું નથી... આપણા આ દેશમાં આવું જ ચાલે... સરકાર આવડાં મોટાં કારખાનાં નંખાય દેશમાં અઢળક વિદેશી

હુડિયામણું આવે ને લાખો કામદારોને રોજી-રોટી મળે એ તો સમજ્યા, પણ આ મૂડીપતિઓને મંજૂરી અમથા નથી આલતા..., એના બદલામાં લાખો કરોડોની લાંચ લઈ પોતાનાં ગજવાં ભરે ને ઉપરથી ચૂંટણી ટાણે. કરોડોનું ડોનેશન લે અને એમના અંગત સ્વાર્થ પોષવા, ઘણા બધા કાયદા તોડી ગેરકાયદેસરનું કામ કરવાનો પરવાનો મળે? ઉપરાંત આ બધામાં પર્યાવરણની પાડાની કાંધ જેવી ઉપજાઉં જમીન મફતના ભાવે અપાય, રે’વા દે... આંમને તો વરમરો, કન્યા મરો, પણ બાંમણનું તરભાંણુ ભરો...! એના જેવી વાત છે!

‘એનો અરથ એવો થયો કે પૈસા આગળ, કામદારો, શેરહોલ્ડરો ને વેપારીઓ ઉપરાંત ધીરનાર બેન્કોનાં હિત જાય ભાડમાં! હવે મને ખબર પડી કે... આપડા વિભાગના એમ.પી. પાંચ વરહાંમાં... કરોડોમાં કેમના રમતા થઈ ગયા?’ રમાગૌરીનો જીવ ચચરવા મંડ્યો.’

મેં એને કહ્યું... તું... એક કપ ચા પાઈશ? આ કારખાનું બંધ થવા માટે જે કારણ અપાયું છે એની પાછળ બહુ મોટું ષડયંત્ર છૂપાયું હશે મારે મન અપાયેલ કારણ પણ તદ્દન ઊભું કરેલ નાટક જ હોવું જોઈએ.

રમા બે કપ ચ્હાય લઈને આવી. અમે બંને ચુપચાપ પી લીધી એ પછી રમા, ઘરકામમાં લાગી ગઈ. મારું મન કોઈ રીતે મને ઠરવા દેતું નહોતું. કંપની બંધ થવાનું અસલી કારણ જાણવા ભીતર ઘણી ઉથલ-પાથલ મચી હતી એ ઉપરાંત એક વાતનો ડંખ મને કોરીખાતો’ તો અને એ માટે હું મને જ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે જવાબદાર ગણી શકું છું. વળી VMGના આવડા મોટા આર્થિક કૌભાંડ કરવામાં હું પણ ભાગીદાર ગણાઉં! હું ખૂબ જ ગૂંચવણમાં પડી મૂંઝવણના વાવાઝોડામાં ફસાઈ ગયો’તો. ખુલાસો કરી ભારમુક્ત થવાનો ઉપાય શોધતો હતો. એક વિચાર એવો પણ આવ્યો કે હું સીધો ઘટના સ્થળે જઈ કશોક તાગ મેળવું. હું એ વાતની કડીઓ મેળવવા ભૂતકાળમાં સરી પડ્યો.

મને, પે’લી મીટિંગ યાદ આવી. સુરેલિયા ઈન્ટરમીડીએટ્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિ.ની ભવ્ય ઓફિસમાં અંકલેશ્વર ખાતે પ્રથમ મુલાકાત મિત્ર ઉદય શર્માની હાજરીમાં શરૂ થઈ. પ્રોજેક્ટની વિગતે ચર્ચા, ફેક્ટસ અને ફીગર, કુલ ખર્ચ, યુનિટ ઊભું કરવાનું સ્થળ વિશે પૂછ્યું

ત્યારે ગોયેલ શેઠે કહ્યું આ આખું યુનિટ ૧૦૦ ટકા એક્સપોર્ટ ઓરિએન્ટેડ છે. એટલે, ચાંચનાની કોમ્પીટીશનમાં ટકી રહેવા... સજાગ રહેવાનું ઉપરાંત, બધાં પાસાંનો વિગતે સ્ટડી કરતાં નફો વધે, ખર્ચ ઘટે અને ઈન્ટરનેશનલ ક્વોલિટીની પ્રોડક્ટ્સ બને તો જ પોસાય. પછી કેટલી પ્રોડક્ટ્સ બનાવવી દર મહિને, કેટલો કાચો માલ જોઈએ ને કેટલા ટન બની વિદેશ જાય એ બધું નક્કી થઈ ગયું.

શેઠિયો કહે: ‘આખું યુનિટ કચ્છના કંડલા કે મુંદ્રા બંદર નજીક હશે, ત્યાં તદ્દન બંજર જમીનમાં પ્લાન્ટ નાખવા માટે માત્ર ટોકન રકમમાં સો એકર જમીન મળી ગઈ છે. વળી નર્મદાનું પાણી નજીકમાં જ છે. મોટી સબસીડી ઉપરાંત, ત્રણ વર્ષ એક્સાઈઝ માફી મળે છે.’ મેં કહ્યું, એ આઈડિયા એક્સેલન્ટ છે.. પરંતુ આપણે જે કોઈ કેમિકલ્સ બનાવવાના છીએ એમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં એસિડ વપરાશે એટલે બહોળા જથ્થામાં એસિડવાળું ગંદુ પાણી નીકળશે એ માટે ત્યાં એફલ્યુઅન્ટ ટ્રીટમેન્ટ ચેનલ છે?’ જો ન હોય તો આપણે ટ્રીટમેન્ટ પ્લાન્ટ ઊભો કરવાનો રહે. અને આ પાણીના નિકાલનો રસ્તો કરવો પડે? એ સિવાય સરકાર પરમીશન નઈ આપે.

‘અરે... યાર તમે બહુ ચેદ કરો છો એ માટે મારી પાસે આફલાતૂન આઈડિયા છે. અને એના કન્સલ્ટન્ટ પણ તૈયાર છે. તમે સાંભળીને તાજુબ થઈ જશો. નીકળતા ગંદા પાણીને ચોખ્ખું બનાવી તેના બે ઉપયોગ થશે એ અડધું પાણી પ્લાન્ટમાં વપરાશે ને બાકીનું આજુ-બાજુ બાગ-બગીચા ને વૃક્ષારોપણ કરી મીની વન ઊભું કરીશું...’

‘સર ખરેખર પર્યાવરણ સાચવવાનો આ ઉત્તમ વિચાર છે. હું તો ખૂબ પ્રભાવીત થયો છું.’

હું પાછું પેલું છાપુ લઈને ફરી વાંચી ગયો... મને કશી ગતાગમ ન પડી. આટલો સરસ ટ્રીટમેન્ટ પ્લાન્ટ ચાલતો હતો. તો નીકળતું એસિડીક પાણી... વરસાદની હેલી સાથે ગામના તળાવમાં પહોંચ્યું કઈ રીતે? અને એ પાણી પીધા પછી ગામની વીસ જેટલી ગાય-ભેંસો ને બકરાં-ઘેટાં મરી ગયાં કઈ રીતે? ગામ લોકો કારખાને ગયા, શેઠે દાદ ન આપતાં ટોળું મારામારી પર... પોલીસ બોલાવવી પડીને મામલો... પેપરવાળા અને ટીવી ચેનલોએ એવો ચગાવ્યો છે... સરકાર ને પોલ્યુશન બોર્ડ હરકતમાં આવી. કંપની બંધ કરવાનું સીલ મારી દીધું... ! મેં ડ્રાઈવરને ફોન કરી બોલાવી લીધો. અને સ્થળ પર

રૂબરૂ તપાસ કરી આખીય વાતના મૂળ સુધી પહોંચવાનો નિર્ણય કર્યો. જો કંપનીને કાયમી બંધ કરી દેવાનો નિર્ણય, થાય તો... વેપારીઓના લાખો રૂપિયા ડૂબી જાય ને બેંકે ચારસો કરોડનું નાહી નાખવું પડે!

હું તૈયાર થતો હતો ત્યાં જ મારો મોબાઈલ રણકી ઊઠ્યો... મેં ઉપાડ્યો તો... હું હબકી ગયો.

‘ડૉક્ટર સાહેબ, હું રમણીક ચટ્ટી અને ચંદુલોટી તથા પ્લાન્ટ ઈન્ચાર્જ રાવજીભાઈ, તમને મળવા આવીએ છીએ. ઘરે જ છોને? બેચાર કલાકનો સમય ફાળવજો કલાકમાં ત્યાં પહોંચી શું?’

‘રમણીક ચટ્ટી ને ચંદુલોટીનું નામ સાંભળતાં જ ભયનું લખલખુ પસાર થઈ ગયું. આ રમણીક ચટ્ટી એટલે મહા ખેપાની પત્રકાર, મહા જાસૂસનો બાપ, ધારેલી ન જાણી શકાય એવી બધી માહિતી કઢાવવાની ગજબની આવડત, વળી એની એક્સરે જેવી નજર કોઈનાય પેટને માપી લે એવી ચપળતા. વળી એ કાયમ કામદાર તરફી ને ઉપરથી નખશીખ પ્રામાણિક એટલે કોઈ એને ખરીદી ન શકે! ને ચંદુલોટી એ અમારા એક પ્લાન્ટનો ચાલાક, લોમડી જેવો હોંશિયાર એય મહાજાસૂસ, પાછો લાલચુ એની આવડત એવી કે કોઈનાય પેટમાં પેસી વાત કઢાવી લઈ, સામાનો મન ફાવે એવો ઉપયોગ કરવામાં પાવરધો ને રાવજીભાઈ તો અલ્લાની ગાય જેવો સીધો સાદો કેમિસ્ટ.’

મને એક જ વાતનો ડર હતો કે આ ચારસો કરોડની લોનમાં અડધી રકમ બેન્ક પાસેથી પડાવવામાં હું શેઠિયા કરતાં વધારે જવાબદાર હતો મને પરસેવો વળવા લાગ્યો. હું પાંજરામાં વાઘ આંટા મારે એમ આંટા મારતો હતો. મને આ સ્થિતિમાં જોતાં મારી ચાલાક પત્નીને કશીક શંકા થતાં, મને પકડીને સોફા પર બેસાડી દીધો અને...

‘શું થયું છે એ કે’ શોને આ ગભરાંમણ ને કોનો ફોન હતો? કોણ આવે છે? એક વાત કહું મેં તમારું વીસ વરસ પડખુ સેવ્યું છે એટલે તમારી રગેરગથી વાકેફ છું. ગુંચવાયા વગર દુઃખતી રગનો ખુલાસો કરી દો.. એટલે હું કંઈ રસ્તો કરી આપું?

‘ગુનો આચરતાં પકડાઈ જતા ગુનેગાર જેવી મારી કફોડી હાલત હતી. આજે મોં ખોલવું પડશે. એ નિર્ણય કરતાં કહ્યું:

‘મહાન જાસૂસી પત્રકાર રમણીક ચટ્ટી, ઓપરેટર ચંદુલોટી અને એક પ્લાન્ટ કેમિસ્ટ મને મળવા

આવે છે.' તે ભલેને આવે? એ ધરપકડનું વોરંટ લઈને આવતા હોય એટલી બીક શેની લાગે છે? કંપની બંધ કરવામાં તમારી કશી સંડોવણી તો નથી ને?

મેં કહ્યું... એક વાતમાં... એટલે કે કંપનીની ચારસો કરોડની લોન ખોટી રીતે અર્થાત્ ચીટીંગ કરીને લીધેલી છે. અને એની, એ ચીટીંગ કરવાનો શેઠે મને હાથો બનાવ્યો' તો...!

'શું વાત કરો છો, તમે કઈ રીતે ફસાયા? આજ લગી તમે આવડા મોટા પાપને મારાથી છૂપાવ્યું? ધિક્કાર છે તમને? રમાબેનની આંખમાં ધિક્કારને નફરત દેખાયાં.'

'પ્લીઝ રમા, મને એવું કરવાની ફરજ પડી. મારી સ્થિતિ એવી હતી કે હું છટકી ન શકું એટલી ચાલાકીથી એ વીએમજીડાએ કૂકીઓ એવી ગોઠવાતી કે! લોન અરજી મંજૂર થઈ ગઈ. પર્સનલ ઇન્ટરવ્યુ માટે હું ને દેસાઈ હેડ ઓફિસે જતાંની આગલી રાત-મુંબઈની હોટેલમાં... શેઠે કાર્ડ ખોલતાં કહ્યું.'

'જુઓ... આપણે... જે પ્રોડક્શન ડેટા ત્યાં આપ્યો છે. એ મેં કંપનીની પ્રોડક્શન કેપેસિટી કરતાં, ડબલ ઉત્પાદનનાં રજૂ કર્યાં છે. ઉપરાંત પંદર ટકા સ્પેર કેપેસિટી બતાવી છે. એટલે મૂળ બસો કરોડની લોનના બદલે ડબલ પાસ કરાવાની જવાબદારી તમારી છે.. કોઈ પ્રશ્ન કે દલીલને અવકાશ નથી. ઓકે.'

અને... અમે... એમ કર્યું...! અથવા કરવાની ફરજ પાડી... આટલું મોટું ષડયંત્ર કરવામાં અમે પણ ગુનેગાર છીએ. એટલું બોલી હું રડી પડ્યો ત્યાં જ ડોરબેલ વાગતાં સ્વસ્થ થઈને મેં ત્રણેયને આવકારી બેઠકરૂમમાં બેસાડ્યા. ભીતરના ડરને ધરબી દેવામાં હું મહાપરાણે સફળ થયો. હું રમણીક ચટ્ટીના પ્રશ્નોના બાણથી બચવાની ઢાલની શોધમાં હતો.' ત્યાં જ...

'ઠે. સાહેબ, આવડી મોટી કંપની બંધ કરવાના તાયફા વિશે તમારું શું માનવું છે? મને એ શોધતાં એના મૂળ સુધી જતાં કોની માએ હવાશેરસૂઠ ખાધી છે કે મને રોકી શકે? અને બીજી વાત, ગામ આખું... બેન્કના ચારસો કરોડ અને નાના-મોટા વેપારીઓના લાખો ડૂબી ગયા એનાં છાજિયાં ભલે લે પણ મારે મન બે હજાર કામદારો અને સ્ટાફની રોજી-રોટી ઝૂંટવાઈ ગઈ એની પડી છે તમે કેટલામાં ડૂબ્યા સાહેબ? અને બીજી આંચકો આપતી વાત તમે નઈ જાણતા હો, પણ સરકારે કે પોલીસ ખાતાએ કંપનીના જનરલ મેનેજર વી.એમ શર્મા અને એફલ્યુઅન્ટ

પ્લાન્ટ ઇન્ચાર્જ સતીષ વ્યાસને જેલ ભેગા કર્યાં છે.'

'શું વાત કરો છો? વીસ-પચીસ ઢોર મરી ગયાં એમાં એમનો શું વાંક? વરસાદના કારણે આવેલ પૂરથી ઝેરી પાણી તળાવમાં ગયું. સાલું આતો પાડાના વાંકે પખાલીને ડામ દેવા જેવું ગણાય?' મેં આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું, પણ રમણીકભાઈ, તમને શું લાગે છે? આ વરસાદી પૂરના કારણે બનેલી કુદરતી હોનારત છે કે ઊભું કરેલ માનવીય ષડયંત્ર?'

'મારે પણ એજ જાણવું છે? બધી કડીઓ... છૂટક-છૂટક હાથમાં આવી છે... થોડી જડે એટલે... આખા કૌભાંડનો ભાંડો ફોડીને એ હરામીને જેલ ભેગો કરીશ. આ બીજા પ્રદેશમાંથી આવેલ ઉદ્યોગપતિઓએ આપણા ઉદ્યોગને... લાંચ આપી બદનામ કરી મેલ્યો છે ઠીક છે પણ તમારી સંડોવણી કેટલી?' રમણીક ચટ્ટીએ મારી દુઃખતી રગ દબાવી. 'રમણીકભાઈ, અમારા ધારવા પ્રમાણે બેચ કન્સલ્ટન્ટો સીધાસાદા છે અને જાણીને થોડાકેય સંડોવાયા હોય એમ અમે માનવા તૈયાર નથી. રાવજીભાઈ અને ચંદુ લોટીએ પૂરા વિશ્વાસથી મારો પક્ષ લીધો. અને મને થોડી રાહત થઈ.'

'ચંદુભાઈની વાત સાચી છે... હું પણ બે દિવસથી ઊંધી નથી શક્યો. મારી ફી પેટેના ચાલીસ લાખ ડૂબ્યા છે... પણ આખું કૌભાંડ કેમ થયું?'

'જુઓ હું કહીશ તો કોઈના ગળે નહીં ઉતરે, આ શેઠિયા એવી ચાલ ચાલે કે... નિર્દોષ મરી જાય... એ વિજેન્દ્રે ગામના સરપંચ અને બે ખાંધિયાને ફોડી નાખ્યા, અને પૂરનો લાભ લઈ વિજેન્દ્રના માણસોએ ઝેરી એંસિડીક પાણી તળાવમાં વાળી દીધું ને ઢોર મરતાં ગામ આખાએ ફેકટરી પર હુમલો.. અને પોલ્યુશન બોર્ડના એક અધિકારીને ફોડી લાંચ આપી કંપની બંધ કરવાની નોટીસ! આમ લોનના બચેલા બસો-ત્રણસો કરોડ હવાલા કૌભાંડથી મલેશિયાની બેંકમાં... ? હવે બેન્કવાળાથી માંડી બધા કોર્ટે ચડશે ને કંપની લીકવીડેશનમાં લઈ જવા કેસ થશે ને વિજેન્દ્ર ઉચાળા ભરી પરદેશ ભેગો...! સરકારથી માંડી... બધાંની મીલી ભગત!' ડોક્ટર સાહેબ તમે સંડોવાયેલા હો તો બોલી જજો... બાકી હું કોઈનેય નઈ છોડું! આવજો.'

અને એ સૌ નીકળી ગયા. મને ચિંતાના ચાકડે ચઢાવીને... ગુમરી લેતા કરી દીધો.

(૧, પાર્થ બંગ્લોઝ, પાર્ટ-૨, શક્તિ સોસાયટી નજીક, કરમસદ રોડ, વલ્લભ વિદ્યાનગર મો: ૯૯૭૮૬૬૧૯૩૯૯)

॥ ચિંતન ॥

આપણી ઋષિપરંપરા

સૂર્યકાંત વિ. વૈષ્ણવ

ઋષિનો અર્થ છે મંત્રદેષ્ટા - મંત્ર દેખી શકે તે.

આકાશમાં અસંખ્ય તારાઓ છે. દૂરબીન વગર તે બધા જોઈ શકાતા નથી. દૂરબીનથી પણ બધા જ જોઈ શકાતા નથી. ખુલ્લી આંખોથી ન જોઈ શકે તે દૂરબીન વડે જોઈ શકાય છે તે દૂરબીનનો ફાયદો છે. તેવી જ રીતે જીવન પણ વિવિધ વિચારો અને સિદ્ધાંતોથી આવૃત્ત હોય છે. આપણી બુદ્ધિ તે બધું જ ગ્રહણ કરી શક્તી નથી. થોડું મગજમાં બેસે. જ' ગ્રહણ થઈ શકતું નથી તે કેટલાક ઋષિઓ તપશ્ચર્યાથી જાણી શકે છે. તેઓની આંતરદેષ્ટી એ દૂરબીન જેવું કામ કરે છે. અને તેથી તેઓ જીવનની પેલે પારનું રહસ્ય જાણી શકે છે.

કોઈ નવા સિદ્ધાંતની પ્રતીતિ થાય તો તેને મંત્ર દર્શન થયું છે એમ કહેવાય. તેવા નવા મંત્રના દર્શન થયા હોય તેને ઋષિ કહેવાય છે.

જે મનન કરે તે મુનિ કહેવાય. ત્યારે વિશિષ્ટ આધ્યાત્મિક તત્ત્વદર્શનના સોપાન સર કરે તે ઋષિ. ઋષિના ત્રણ પ્રકાર છે, બ્રહ્મર્ષિ, રાજર્ષિ અને દેવર્ષિ. તે ત્રણેય મહાન છે.

બ્રહ્મર્ષિ એટલે જ્ઞાની, જ્ઞાનયોગી અને જ્ઞાનમાર્ગી દેષ્ટા. તે તત્ત્વજ્ઞાની છે. તે ચિંતન કરે છે બ્રહ્મની શોધમાં પ્રવૃત્ત તે બ્રહ્મર્ષિ. તે અધ્યાત્મની નવી ક્ષિતિજો શોધતા રહે છે અને સમાજની સામે તેને રજૂ કરે છે. જેમ પ્રયોગશાળામાં સંશોધન માટે વૈજ્ઞાનિકની જરૂર હોય છે તેમ અધ્યાત્મની શક્તિનું ઉદ્ઘાટન કરવાનું કામ કરવા જેની જરૂર છે તે બ્રહ્મર્ષિ. તાત્વિક સમજણના મૂળમાં જઈને તે હંમેશ પ્રવૃત્ત રહે છે. સાધના એકાંતના વાતાવરણમાં થઈ શકે તે માટે વેદના ઋષિઓ આશ્રમમાં રહેતા હતા. વૈજ્ઞાનિકની શોધ જેમ સાંપ્રત અથવા ભવિષ્યના સમાજના વિકાસ માટે જરૂરી છે તેમ ઋષિનું પ્રદાન મનુષ્યના ઉર્ધ્વ અને ઉન્નત આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે મહત્ત્વનું ગણાય છે તે ભવિષ્યનો રાહ કંડારે છે.

ભારતમાં પ્રાચીન સમયથી બ્રહ્મર્ષિની પરંપરા ચાલી આવી છે. વશિષ્ઠ, યાજ્ઞવલ્ક્ય, વામદેવ વગેરે પ્રાચીન બ્રહ્મર્ષિઓ ગણાય છે. જ્યારે વર્તમાન યુગમાં બ્રહ્મર્ષિ જેવું અધ્યાત્મનું નૂતન દર્શન કરાવનાર શ્રી અરવિન્દને બ્રહ્મર્ષિ પણ કહી શકાય.

રાજર્ષિ એટલે પ્રજાની સેવા કરનાર. કર્મયોગી

દેષ્ટા. સેવાકાર્ય પરાયણ. રાજર્ષિની ફરજ એ છે કે તેણે સમાજ વ્યવસ્થાની ગતિ અને પ્રગતિનું નીતિ અને સંસ્કારને અનુલક્ષીને માર્ગદર્શન કરવું. તેણે સમાજને ઉપયોગી ઋષિ ધર્મ નિભાવવો. પોતાની આધ્યાત્મિક સૂઝ-બૂઝનો લાભ સમાજને પ્રાપ્ત થાય તેવી સેવાકીય પ્રવૃત્તિને પ્રેરણાત્મક માર્ગદર્શન આપવું તે રાજર્ષિનું કર્મ ક્ષેત્ર છે. જ્ઞાનનો જમીન ઉપરની વાસ્તવિકતા સાથે સંબંધ જોડી આપે તે રાજર્ષિ.

પ્રાચીન સમયમાં રાજર્ષિ કહી શકાય તે રાજા મનુ અને રાજા જનક. ગાંધી એ વર્તમાનના રાજર્ષિ. તેઓએ નિષ્ઠા અને નીતિના નિયમોને પ્રજા સ્તરે વ્યાપક બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સત્યાગ્રહના માર્ગે પ્રજાને દોરીને સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરાવ્યું તેથી તેમને રાજર્ષિ કહી શકાય.

દેવર્ષિ એટલે ભક્તિ માર્ગના દેષ્ટા. ઈશ્વરની સગુણ ઉપાસનાના પરિણામ સ્વરૂપે જેનું જીવન પવિત્ર અને પ્રેરણાત્મક બન્યું છે તે દેવર્ષિ. ઈશ્વર ભક્તિમાં તે તન્મય રહે છે. તે નથી બ્રહ્મર્ષિ કે રાજર્ષિ. તે ભક્તિમાં સ્વાંતઃ સુખાય છે તે ભક્તિના રંગે રચ્યોપચ્યો રહે છે. ભક્તિમાં લીન છે. તેની ભક્તિ એ જ તેનું વ્યક્તિત્વ. કવિ, સંગીતજ્ઞ, ચિત્રકાર વગેરે જે ભક્તિમય અભિવ્યક્તિમાં તરબોળ થઈને તલલીન રહે છે તે દેવર્ષિ. તે સૌ પોત-પોતાની પ્રવૃત્તિ દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ કુશળતા ઈશ્વરને સમર્પિત કરે છે તેથી જ તેઓ દેવર્ષિ બને છે. ભગવાનના ગુણગાનમાં જીવન જીવવું તે જ તેઓની પ્રવૃત્તિ. દેવર્ષિ પોતાની નિપુણતા અને ભક્તિના પ્રભાવથી સમાજમાં પૂજનીય સ્થાન મેળવે છે.

પ્રાચીન સમયમાં નારદ, શુકદેવ, વાલ્મિકી અને તુલસીદાસ વગેરે દેવર્ષિ ગણાય. સાંપ્રત સમયમાં શ્રી રવીન્દ્રનાથ ટાગોરને દેવર્ષિ કહી શકાય.

સત્યને જીવંત રાખે અને સમાજને આગળ લઈ જાય તે ઋષિ.

સમાજને બ્રહ્મર્ષિ, રાજર્ષિ અને દેવર્ષિ એ ત્રણેયની જરૂર છે. ભલે તેઓના કાર્યક્ષેત્ર અને સાધનાકીય દૃષ્ટિ અલગ હોય, પરિણામ સ્વરૂપ તે સૌ સમાજને માટે ઉપકારક છે.

(સંદર્ભ: વેદ ચિંતન- વિનોબા (પવનાર આશ્રમ))

(નિવૃત્ત આચાર્ય, એડીઆઈટી (એન્જિનિયરીંગ કોલેજ), ન્યુ વલ્લભ વિદ્યાનગર અને ભૂતપૂર્વ માનદ સહમંત્રી, ચારુતર વિદ્યામંડળ. (ઈશાવાસ્યમ્, રઘુવીર ચેમ્બર્સ પાછળ, વલ્લભ વિદ્યાનગર-૩૮૮૧૨૦)

॥ અભ્યાસ ॥

અધ્યાય: ૧૬ દૈવાસુરસંપ્રદ વિભાગ યોગ

ઘનશ્યામસિંહ એન. ગઢવી

જ્યારે સૂર્યોદય થવાનો હોય ત્યારે પહેલા જેમ તેની પ્રભા ફેલાય તેમ જીવનમાં કર્માદિથી પૂર્ણ પુરુષોત્તમયોગ ઉદિત થાય તે પહેલા સદ્ગુણોની ઝાંખી થવા લાગે ને તેનું વર્ણન અહીં જોવા મળે છે. વૈદિક ઇન્દ્ર-વૃત્રયુદ્ધ, પુરાણપ્રસિદ્ધ દેવ-દાનવસંગ્રામ, રામાયણનો રામ-રાવણવિગ્રહ, પારસીઓના અહુરમજૂદ-અહરિમાનભેદ કે ખ્રિસ્તીધર્મ પ્રભુ અને શેતાનસંઘર્ષને જોતાં સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મતયા માણસમાં જ રહેલ સુરી અને આસુરી તત્વોનું કુરુક્ષેત્ર યોજાતું જ રહે છે, તેવું પ્રતીત થયા વિના નથી રહેતું.

એક બાજુ સદ્ગુણ જેમ દૂધમાં તર ઉપર ઉભરી આવે જેમ કે બીજી બાજુ બગડેલ દૂધની કાંઈ જ કિંમત નહીં તેમ દુર્ગુણોની ફોજ ઉભરી આવતી હોય છે. 'મન એવ મનુષ્યાણાં કારણં બન્ધમોક્ષયોઃ' વ્યક્તિના મુક્તિ અને બંધ માટે તેનામાં જ રહેલી આસુરી અને દૈવી સંપત્તિ મહત્તમ ભાગ ભજવે છે. જેનું વિવરણ એટલે દૈવાસુ સંપદયોગ.

પ્રારંભમાં અભય, સત્ત્વસંશુદ્ધિ, જ્ઞાન, યોગમાં સ્થિતિ, દાન, દમ, જ્ઞાન, સ્વાધ્યાય, તપ, સરળતા, અહિંસા, સત્ય, અકોપ, શાંતિ, પિશુનતાનો અભાવ, પ્રાણીમાત્રમાં દયા, અલોલુપતા, માર્દવ, લજજા, અચાંચલ્ય, તેજ, ક્ષમા, પૈર્ય, પવિત્રતા, અદ્રોહ અભિમાનનો અભાવ એવા છવ્વીસ લક્ષણો દૈવી સંપત્તિ લેખે આપે છે. આમાનાં કેટલાકને હિતોપદેશ ધર્મમાર્ગ નામે પ્રસ્તુત કરે છે-

इज्याध्ययनदानानि तपः सत्यं धृति क्षमा ।

अलोभ इति मागोऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः ॥

(હિતો. ૧-૧-૮)

ઈજય, અધ્યયન, દાન, તપ, સત્ય, ધૃતિ, ક્ષમા અને અલોભ આ આઠ ધર્મના લક્ષણો છે. દૈવી એટલે દિવ્ય જેને સાંખ્ય દૈવી સૃષ્ટિ કહે છે. 'ऊर्ध्वं सत्त्वविशालः' (સાંખ્ય-૫૪) જ્ઞાન કે ધર્મએ બન્નેના લક્ષણો લગભગ સમ છે. જે જીવાત્મા સદ્ગુણી હોય તે આ કક્ષામાં આવે છે.

આ દૈવી ગુણોમાં પ્રથમ 'અભય'ને ગણાવ્યો. આ બારામાં ઉપનિષદ કહે છે. 'अभयं वै जनक प्रातोडसि' (ઉપનિષદ)

પાત્ર, સ્થળ અને કાળે દીધેલું દાન 'દાન' છે.

જે અનેકગણું ફળદાઈ બને છે. યથા-

दातव्यमिति दानम् । दीयतेऽनुपकारिणे । देशे काले च पात्रे च दानं सात्त्विकं स्मृतम् । (ગી. ૧૭-૨૦)

હિતોપદેશ આ વિષયમાં કહે છે. 'दरिद्रे दीयते दानम् सफलं पाण्डुनन्दन ।' (હિતો ૧-૧-૧૧)

તેવી જ રીતે પ્રાણીમાત્રમાં 'દયા'ની બાબતમાં રોચક તથ્ય કહ્યું, 'आत्मौपम्येन भूतेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ।' (હિતો ૧-૧-૧૨) અથવા 'परदुःख द्रवर्हि संत सुपुनीता ।' 'सत्त्वसंशुद्धि' એટલે કે સર્વથા પાવકત્વ, જ્ઞાનયોગવ્યવસ્થિતિ અર્થાત્ તત્ત્વજ્ઞાનાર્થે ધ્યાનયોગમાં હંમેશા દઢતા.

'यज्ञ' (ગી. ૩-૮ થી ૧૩, ૪-૨૧ થી ૩૩, ૧૭-૧૧ થી ૧૩) આ અધ્યાયોમાં વર્ણિત છે, તેમ સમષ્ટિયજ્ઞ સતત થયા કરે છે. નદ્યાદિ પરોપકારાર્થે કાર્ય કરતા આપણને સૂચિત કરે છે. જેમ કે-

दग्धं दग्धं पुनरपि पुनः कांचनं कान्तवर्णम् ।

छिन्नं छिन्नं पुनरपि पुनः चैवेक्षु दण्डम् ॥

धृष्टं धृष्टं पुनरपि पुनः चन्दनं चारुगन्धनम् ।

આ બધા પ્રાકૃતિક તત્ત્વો જાત ધસી આપણા માટે ઉપયોગી બનતા રહે છે. ગીતા કહે છે 'જે પોતાના માટે રાંધી ખાય તે તો પાપી છે' એટલે જ તેન ત્યક્તેન ખુજીયા:।' આવું ઈશાવાસ્ય કહે છે.

'स्वाध्याय' વૈદિક સૂત્ર કહે છે 'तेजस्वीनाधीतमस्तु ।' એવી શુભકામના ઋષિ ક્યારનાયે કરી ચૂક્યા છે.

'तप' બાબતે તુલસીજી કહે છે 'तप बल रचइ प्रपंच विधाता' કાયિકાદિ તપ (ગી. ૧૭-૧૪) વ. માં ઉદ્ધત છે.

'आर्जव' ગુણમાં કહી શકાય. જેમ કે 'વૈદ્ય રૂગ્ણને જોતા સ્વ-પરનો વિચાર વિના ચિકિત્સા કરે જેમ તેમ સદોષીની પણ સ્વગુણથી અલ્પતા ન જુએ' તેને આર્જવ કહેવાય. ગોસ્વામીજી કહે. 'निर्मल मन जन सो मोहि पावा ।' અથવા 'सरल सुभाउ न मन कुटिलाई ।' ને આમાં મૂકી શકાય.

'अहिंसा' વિષયમાં વિશ્વપ્રસિદ્ધ ભારતીય માન્યતા છે. 'अहिंसा परमो धर्मः' એ કહેતા કહી શકાય કે ભારતની આઝાદીની લડતનો મોટો ભાગ અહિંસક લડાઈ તરીકે વિશ્વભરમાં પ્રચલિત છે. વિનોબાનું કથન આ બાબતમાં છે કે જ્યારે બ્રાહ્મણકાળની યજ્ઞીય હિંસાને જોતાં બુદ્ધનું વાક્ય ટાંકતા કહ્યું કે 'માંસ ખાવું જ હોય તો ભલે ખાવો પણ ઈશ્વર નામે નહીં.' એનો હેતુ એ હતો કે હિંસા પર અંકુશ આવે અને માણસ જતાં કાળે અહિંસક આ બાબતે બન્યો.

गांधीजीना सत्यना प्रयोगोने कोश नथी ज्ञास्तुं?

‘સત્ય’ માટે પ્રસિદ્ધ ઔપનિષદીય સૂત્ર ‘સત્યં બ્રૂયાત્ પ્રિયં બ્રૂયાત્’ છે.

‘અક્રોધ’ એટલે ‘ઉત્પન્નાયાં વિક્રયાયામુપશમનમ્ ।’ જ્યારે પણ કાંચળી પર પગ પડે ન ફણીધર કંપે, વસંતે પણ આકાશપુષ્પ ન ખીલે, ગમે તેવી પરિસ્થિતિ આવે પણ જે ક્રોધે ન ભરાય તેવો ઉપાસક અક્રોધી છે.

‘ત્યાગ’ પિશુનતા અથવા કિંમત સમ કહ્યું આના । ફળત્યાગી અનંત ફળ મેળવે છે. વિનોબા ભાવે એક સરસ પૌરાણિક કિસ્સો નોંધે છે ‘મને લક્ષ્મીની વાત યાદ આવે છે. તેનો સ્વયંવર રચાયો. બધા દેવો અને દાનવો તેને વરવાની આશાએ આવીને એકઠા થયા. લક્ષ્મીએ પસંદગીની શરત જાહેર કરી નહોતી. સભામંડપમાં આવીને તેણે કહ્યું, ‘જેને મારી ઈચ્છા નહીં હોય તેને હું વરમાળા પહેરવાની છું. પેલા તો બધા તેને મેળવવાની લાલસાએ આવેલા. પછી લક્ષ્મી ઈચ્છા વગરનો વર શોધતી નીકળી. શેષનાગ પર શાંત સૂતેલા ભગવાન વિષ્ણુની મૂર્તિ તેણે જોઈ. વિષ્ણુના ગળામાં વરમાળા પહેરાવી. હજી અત્યાર સુધી તેના ચરણ ચાંપતી બેઠી છે.’ ‘ન માગે તયાચી રમા હોય દાસી ।’ આ છે ત્યાગનો મહિમા.

‘શાન્તિ’ એટલે જ્ઞાન-જ્ઞાતા-જ્ઞેય બધું શાન્ત થઈ જાય તે.

‘અલોલુપતા’ એટલે નરસિંહના પદે કહેલું કે ‘વણલોભી ને તૃષ્ણાત્યાગી’ ભક્ત અલોલુપ છે.

‘હ્રી’ સીતા રાવણને તેના વચનનો પ્રત્યુત્તર આપતા કહે ‘અધમ નિલજ્જ લાજ નહીં તોહી ।’ (રા.મા. સુ.કાં) મનુષ્યત્વ વિનાનું પશુત્વને વરેલું જીવન લજ્જાસ્પદ છે.

‘તેજ’ ઈશ્વરાભિમુખીનું તેજ તેજ છે.

‘ક્ષમા’ માટે તો કહેવાયું ‘ક્ષમા વીરસ્ય ભૂષણમ્ ।’

‘ધૃતિ’ મીન્સ ‘મહત્યામપ્યાપદિ કૃતકર્તવ્યતાઽવધારણમિતિ ધૃતિઃ।’ (ગી. ૧૮-૩૩) જેમ ધૂમરેખા ભલે આકાશવ્યાપિની હોય પણ પવનના એક ઝાંકાથી વેરવિખેર થઈ જાય તેમ અધિભૂતાદિ જેના પર ગમે તેવો મારો કરે પણ સ્થિરતા ન ગુમાવે તે ધીર છે.

‘સુખી’ કોને કહેવાય? બીજાના સુખે સુખી તે.

‘શુચિતા’ નો અર્થ છે અંગોમાં નિષ્કામાચાર અને ચિત્તમાં વિવેકાધાર જેનામાં તે છે પવિત્ર છે.

‘અમાનિત્વ’ ગંગા શંકર શિરે પણ સંકોચ દાખવતી હોય એવી સુમાનિતાને અમાનિત્વ કહેવાય.

દૈવી સંપત્ અર્થાત્ દિવ્-પ્રકાશવું એના પરથી નિષ્પન્ન શબ્દના મૂળમાં સત્વ જે પ્રકાશક ગુણ છે. અને સાત્વિકતા આ છવ્વીસ લક્ષણોથી વર્તાય છે. વસ્તુતઃ

જ્ઞાનના વીસ લક્ષણો જ બીજી રીતે ગણાવાયા છે.

અસુ ઈન્દ્રિયોમાં રમમાણ જે છે તે. દંભ, દર્પ, અભિમાન, ક્રોધ, કઠોરતા અને અજ્ઞાન આ સહુ આસુરી સંપત્તિ છે. હિતોપદેશકાર આવા લક્ષણધારીને દુઃખભાગી ગણાવે છે-

ઈષ્ટ્યો ધૃણો ત્વસન્તુષ્ટઃ ક્રોધનો નિત્યશક્લિતઃ।

પરભાગ્યોપજીવી ચ ષડેતે દુઃખભાગિનઃ।।

(હિતો ૧-૧-૨૫)

ઈર્ષ્યા, ધૃષ્ટા, અસંતુષ્ટ, ક્રોધી, નિત્યશંકિત અને પરભોગ્યોપજીવી હંમેશા દુઃખી થવા સર્જાય છે.

ષડ્દોષાઃ પુરુષેણ હાતવ્યા ભૂતિમિચ્છતા ।

નિદ્રા તન્દ્રા ભયં ક્રોધમાલસ્યં દીર્ઘસૂત્રતા ।।

(હિતો ૧-૧-૩૪)

અહીં આસુરીસંપત્તિના ઘણા દુર્ગુણો વર્ણિત છે, જે મુજબ સુખી થવાની ઈચ્છાવાળાએ અવશ્ય તે દુર્ગુણોને ત્યજવા જોઈએ. જેમ કે આગળ કહે છે તેમ-

લોભાત્ ક્રોધઃ પ્રભવતિ લોભાત્ કામઃ પ્રજાયતે ।

લોભાન્મોહાશ્ચ નાશશ્ચ લોભઃ પાપસ્ય કારણમ્ ।

(હિતો- ૧-૧-૨૭)

અતિ ‘લોભ’ એ પાપનું મૂળ છે. ‘અભિમાન’

‘તસ્માન્નાતિમન્યેત પરાભવસ્ય હ્યેતન્મુખં યદતિમાનઃ ઇતિ શતપથશ્રુતિઃ ।’ ટિટોડીને સમુદ્ર સાથે વેર અથવા ક્યાં રાજા ભોજ અને ક્યાં ગંગો તૈલી? જેવું માનનાર દર્પિલ છે.

‘ક્રોધ’ પરાયા અપકારની પ્રવૃત્તિની હેતુભૂત અંતઃકરણની જવલનાત્મિકા વૃત્તિવિશેષ. ‘અજ્ઞાન’ સદસદવિવેકાભાવ. અગાધ સાગરે સમૂળગો વડવાગ્નિ હોવા છતાં અજ્ઞાન તેવો ક્રોધીનો ‘ક્રોધ’ ક્યારેય શાન્ત થાય નહીં. ‘દંભ’ને આપણી આ કહેવતથી સમજી શકાય ‘મુંહ મેં રામ બગલ મેં છુરી.’ ‘મૃગજળ દેખી જલાશયને પણ ઉવેખે તેવો.’

આસુરી માણસ ત્રિગુણથી આવૃત્ત હતો જેમ કૂરગ્રહોનો સમવાય કુંડલીને દૂષિત કરે તેમ તેવાને આ દુર્ગુણો ભરખી જાય છે. મૂર્ખ ચોરને ધન આપે તો શું થાય? આમ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિના વિવેક વગર પયોમુખવિષ, સ્વૈરાચારી જરૂર નરકગામી બને છે. આવા મનુષ્યની અધોગતિ નિશ્ચિત છે.

‘સુમતિ કુમતિ સબ કે ઝર રહહી નાથ પુરાન નિગમ અસ કહહી ।’ આ બે પ્રકારના વૃત્તિઓવાળાને તુલસી વર્ણવે છે. શ્રીમદ્ભાગવત કહે છે. યથા-

લોકોવિકર્મનિરતઃ કુશલેઽપ્રવૃત્તઃ। ક્ષીણોતિ

તેષામાયુઃ વૃથાવાદગતિસ્મૃતિનામ્ ।। (ભાગવત)

ગીતા લખે છે-

દ્વૈ ભૂતસર્ગો લોકેઽસ્મિન્ દૈવાસૂર એવ ચ ।

(ગી. ૧૬-૬)

આ જ બે સર્ગોને (ગી. ૯-૧૨) દ્વૈ ભૂતસર્ગો કહ્યા છે. અન્યત્ર ત્રયઃ પ્રજાપત્યા દેવા મનુષ્યા અસૂરાશ્ચ । અથવા પંચરાત્રમાં કહ્યું છે-

ઉત્પન્નાસ્ત્રિવિધા જીવા દેવદાનવવમાનવાઃ । ભગવદ્ગૌતાએ જ્યાં જીવસૃષ્ટિ વિષયનો કુલ આંક કહ્યો તેમાં પદ્મપુરાણ જે રીતે વર્ગીકૃત કરે છે-

જલજ નવ સ્થાવર લક્ષ વિશતિ કૃમયો રુદ્ર સંખ્યકઃ ।

પક્ષિ દશલક્ષકં ત્રિંશતલક્ષાની પશવઃ
ચતુરલક્ષમાનવઃ ॥

જલજ નવ લાખ, સ્થાવર વીસ લાખ, કૃમિ સરીસૃપ અગિયાર લાખ, પક્ષી દસ લાખ, પશુ ત્રીસ લાખ અને માનવ ચાર લાખ આમ છ વર્ગોમાં ચોયસી લાખ થાય છે. આ આંકડામાં ઈ.સ. ૧૮૩૩માં બ્રિટિશ જંતુશાસ્ત્રી જોહન ઓબિડયાડે એવું જણાવ્યું હતું કે પૃથ્વી પર ફક્ત ચાર લાખ જીવોનું જ અસ્તિત્વ છે. આજે આ સંખ્યા જોજનો વટાવીને તેર લાખ સુધી પહોંચી ચૂકી છે. જીવશાસ્ત્રીઓને નિત્યનવીન પ્રજાતિઓ મળતી જાય છે. આના ઉપરથી આપણે એવું કહી શકીએ કે એવા કયા સાધનો વા પ્રત્યુત્પન્ન મતિ હતી? જેનાથી અભાવગ્રસ્ત સાધનાવસ્થામાં આના કરતા પણ અનેકગણું સંશોધન થયું હતું.

પ્રવૃત્તિં ચ નિવૃત્તિં ચ જના ન વિદુરાસુરાઃ ।

(ગી. ૧૬-૭)

દા.ત. દુર્યોધન જેવા-

જાનામિ ધર્મં ન ચે પ્રવૃત્તિઃ । ન શૌચં નાપિ ચાચારઃ
ન સત્યમ્ ।

અસત્યપ્રતિષ્ઠ કામહૈતુક જગતને માનનારો છે જે તે નાસ્તિક છે. નષ્ટાત્મન, અલ્પબુદ્ધિ, ઉગ્રકર્મા, હિરણ્યાક્ષ, હિરણ્યકશિપુ જેવા ‘કામમાશ્રિત્યદુષ્પુર ન કામમાપૂરિત નજાતુ ભૌગૈ’ દંભમાનમદાન્વિત, અસત્યાગ્રહી, મોહિત, ચિંતામપરિમેય મારા વિના આનું શું થાશે? આજે હું આ કરું છું અને કાલે હું આ કરીશ વ., કામોપભોગસંચયકર્તા ટોલ્સટોયની વાર્તાને પણ પાછળ મૂકી દે તેવો. પ્રાપ્ત મનોરથી, અહમિશ્વરમન્તા મારા સિવાય થાય જ નહીં, અહંબલીમન્તા આવી જા મેદાનમાં અભિજનવાન, અહંદાતા, અને કથિતવિભ્રાન્ત, મોહજાલસમાવૃત્ત, પતનશીલ, અવિધિપૂર્વકયજનકર્તા, સ્તબ્ધ અથવા ધનમાનમદાન્વિત આસુરી સંપત્તિવાળા લોકોમાં પવિત્રતા કે આચારની કમી હોય છે. જગતને તે નિરાધાર, અસત્ અને વિષયાર્થ માને છે. કુબુદ્ધિઓ અપવિત્રવ્રત વાળા, અમાપ ચિંતાઓથી ગ્રસ્ત હોય છે. શતાશાપાશબદ્ધ, કામ-ક્રોધપરાયણ હોતા, તેવા મનોરથોમાં અન્યાયથી વિક્તસંચય કરે છે. હું આને મારીશ

હું ઈશ્વર છું. હું જ ભોક્તા છું. મારા જેવો બીજો કોઈ દાતા નહીં. આમ હું હું કરતો ધોરનરકના દ્વારને ખખડાવે છે. કામાદિથી મુક્ત પરમપદાસીન બને છે. માટે શાસ્ત્રવિહિત કર્મોને કરવાની આજ્ઞા કરી છે.

પ્રકૃતિ બે પ્રકારની છે. ધર્મપ્રવૃત્તિ અને અધર્મનિવૃત્તિ. અન્ય અર્થમાં દૈવી-આસુરી સંપત્તિ જ છે. તેવાઓ આસુરી બુદ્ધિના લઈને જગતને પરસ્પર સંભૂત અને અહેતુક કહે છે. અપ્રતિષ્ઠ અને વિષયોપભોગ માટે જ બનેલું કહે છે. માત્ર મિથુનેકસંભવ આવો અર્થ નાસ્તિકો કરે છે. અતૃપ્તિના તરૂથી સેવિત ભર્તૃહરીએ કહ્યું તેમ ‘ન કામોપભોગ શાન્તિ’ છે.

અનેક દુષ્ટ કલ્પનાઓના ગુંફનથી ભૂતાદિની સતત ચિંતામાં રત રહે છે. હું યજ્ઞ કરીશ, દાન દર્શશ વ. કહેતા સ્વને ધનવાનાદિ ગણે છે. દંભ તેના જીવનનું ચાલક બળ છે. અહંકારાદિથી સર્વશક્તિમાનને જોઈ શકતા નથી. પરિણામે જન્મોજનમ ભટકતા રહે છે.

તાનહં દ્વિષતઃ કુરાન્ સંસારેષુ નરાધમાન્ ।

મામપ્રાયૈવ કૌન્તેય તતો યાન્ત્યધમાં ગતિમ્ ॥

(ગી. ૧૬-૧૯-૨૦)

કામાદિ નરકના પંથ છે. આ જ વિચારને શ્રીમદ્ભાગવત કહે છે. યથા-

કામં ક્રોધં ભયં સ્નેહમૈધ્યં સૌહૃદમેવ ચ ।

નિત્યં હરૌ વિદધતો યાન્તિ તન્મયતાં હિતે ॥

(ભાગ, ૧૦-૨૧-૧૫)

કામી માટે તુલસીનું કથન-

જે કામી લોલુપ જન માંહી । કુટીલ કાગ ઇવ સર્બહિ
ડેરા હી ।

મુમુક્ષુએ તેનાથી દુર રહેવું. નરકપંથને ઉલ્લંઘવા નિર્ણય માટે શાસ્ત્રને પ્રમાણ માનવું. અશાસ્ત્ર ઈહામુત્રને વિકૃત કરે છે.

આમ સૌને માટે કર્તવ્યાકર્તવ્યનું આ શાસ્ત્ર માર્ગદર્શક બન્યું છે.

(આચાર્ય, નલિનિ-અરવિદ એન્ડ ટી.વી. પટેલ આર્ટ્સ કોલેજ,
વલ્લભ વિદ્યાનગર)

શ્વતા શરદકુમાર ચાહાણ

સજીવસૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ સાથે કાળક્રમે જીવન જીવવાની વ્યવસ્થાની શરૂઆત થઈ. આદિ કાળમાં કુટુંબ વ્યવસ્થાની શરૂઆતથી જીવન વ્યતિત કરવાના પ્રશ્નની શરૂઆત થઈ. સમય જતા એક યોગ્ય જીવન જીવવાની વ્યવસ્થા રચાઈ. જીવનનાં વર્ષોને કાર્યના વર્ષોમાં વહેંચવામાં આવ્યા. જીવનને જુદી જુદી અવસ્થામાં મનોવૈજ્ઞાનિકોએ વહેંચી. શિશુ અવસ્થાથી વૃદ્ધાવસ્થા સુધીની માનવયાત્રાની શરૂઆત થઈ. આ વ્યવસ્થા સાથે સૌ કોઈ જોડાયેલા છે. પોતાની જીવનશૈલી મનુષ્યએ જાતે નક્કી કરી છે. અને તે મુજબનું જ જીવન તે જીવે છે. પહેલાના સમયની સરળ જીવનશૈલી અને ઓછી જરૂરિયાત હોવાના કારણે સુખ શાંતી પૂર્વકનું જીવન લોકો જીવતા હતા. સુખી કુટુંબની વ્યાખ્યા હતી કુટુંબ સાથે સૌ જીવન જીવતા વડીલોના હાથમાં પરિવારની દોર હતી. નાના મોટા સૌ નિયમો મુજબ જીવતા અને આનંદથી જીવનને માણતા અને સમજતા હતા. એ સમયમાં ખરેખર કહી શકાય કે લોકો જીવન જીવતા હતા. જીવન જીવી જાણ્યા એવા શબ્દો વપરાતા હતા. પરંતુ આ કળયુગમાં હવે સૌથી મહત્વનો પ્રશ્ન એ છે કે શું આપણે જીવનમાં જીવીએ છીએ ખરા? કે ફક્ત જીવન પૂર્ણ કરી રહ્યા છીએ? ક્યાંક જીવન જીવવાનો દષ્ટિકોણ બદલાઈ તો નથી ગયો ને? જીવનનું કેન્દ્રબિંદુ ફક્ત પૈસા છે? કે પરિવાર? કે પ્રતિષ્ઠા? શું જીવનમાં ગૌણ બન્યું છે તે વિશે વિચાર કરવો અતિઆવશ્યક નથી લાગતો? આ ગૌણ બનતી બાબતો જ કદાચ જીવન જીવવા માટે અગત્યની હોય છે. આ વિશે ‘સ્વ’નો અભ્યાસ અતિઆવશ્યક છે અને ત્યારે જ આપણે જીવન જીવવાનો વહેમ તોડીને સાચું જીવન જીવી શકીશું.

જીવનની દિશા અને આપણી દશા બદલાઈ ન જાય તેનું ધ્યાન રાખવું આવશ્યક છે નહિ તો જીવન જીવવાનો ફક્ત વહેમ જ રહેશે. વડીલો એટલે જ કહે છે કે ‘જીવનમાં એક પછી એક, એમ વર્ષો ઉમેરાતા જાય છે. વરસોમાં જીવન ઉમેરવાની કળા હજુ આવડી નથી.’

જીવન હવે વિસ્તરવાના બદલે સંકોચતું જાય છે. કહેવાતી પ્રગતિ આપણને અધોગતિની દિશામાં તો નથી લઈ જઈ રહીને? આ વિશે પ્રવર્તમાન યુગમાં સૌએ વિચાર કરવો પડશે.

રશિયાનો મહાન સાહિત્યકાર મેક્સિમ ગોર્કી

સોવિયત ક્રાંતિના અગ્રદૂત એક વાર રશિયાના કોઈક ગામડામાં ભ્રમણ કરતા હતા. એમણે કહ્યું-અરે જુઓ તો ખરા માણસે કેવી પ્રગતિ કરી છે? એ પંખીની જેમ આકાશમાં ઊડી શકે છે અને માછલીની જેમ દરિયામાં તરી શકે છે. ત્યારે એમને વચ્ચેથી બોલતા અટકાવી એક અભણ રશિયન ખેડૂતે કહ્યું- મારા વ્હાલા તારી વાત સાચી છે કે માણસને પંખીની જેમ આકાશમાં ઊડતા અને માછલીની જેમ પાણીમાં તરતાં આવડે છે પણ અફસોસની વાત એ છે કે હજુ માણસની જેમ ધરતી પર જીવતા નથી આવડતું.

આ નાની વાત આપણને વિચારતા કરી મૂકે તેમ છે. શું સાચે જ આપણને જીવન જીવતા આવડે છે ખરું? થોડા સમય પહેલા ન્યુઝ ચેનલમાં એક પરીવારનો સર્વે બતાવાયો હતો. જેમાં એક કુટુંબના સભ્યો દાદા-દાદી, દીકરો-પત્ની અને તેમના બે નાના બાળકો. વ્યાખ્યા સુખી સંયુક્ત કુટુંબની જોઈ શકાતી હતી. શરૂઆતમાં સૌને સાથે બેસાડી એકબીજા વિશેના પ્રશ્નો પૂછ્યા જેના સૌએ આનંદથી જવાબ આપ્યા કે કોણ કોની સાથે પોતાના મનની વાત કહે છે. વિચારવિમર્શ થાય છે. સલાહ લે છે વગેરે... ત્યારબાદ પ્રત્યેક વ્યક્તિને અલગ બેસાડી બીજી વ્યક્તિ વિશેના શોખ, પસંદ પૂછવામાં આવે છે અને તેનું રેકોર્ડિંગ કર્યું. દરેકે ખુશીથી જવાબ આપ્યા. ત્યારબાદ સૌને ભેગા કરી તેમની પ્રત્યેકની વિડિયો બતાવી તો દરેકની એકબીજા પ્રત્યે કહેલી વાતો ખોટી નીકળી. પછી વિચારણા બાદ ચેનલ વાળાઓએ એ પરિવાર માટે એક પિકનીકનું આયોજન કરેલ કે જ્યાં તેઓ એકબીજા સાથે આનંદની પળો માણી શકે જે તેમનું આજીવન સંભારણું બની શકે. પ્રવર્તમાન યુગમાં આ હવે પ્રત્યેક ઘરની કહાની બની ગયું છે. સવારે ભોજનમાં શું જમ્યા તે પણ કદાચ સાંજે યાદ નથી. માટે જ પ્રશ્ન થાય છે શું આપણે ખરેખર જીવન જીવી રહ્યા છીએ? જીવનની પરિભ્રામા સમજવી આવશ્યક છે. વડીલોના કહેવા પ્રમાણે સદ્ભાવ સાથે પ્રત્યેક દિન અને તેની પ્રત્યેક ક્ષણને આનંદથી માણવી જોઈએ પણ કદાચ એ માટે કોઈની પાસે સમય નથી. પ્રત્યેક દિનની દોડ, હરીફાઈ આપણને ક્યાં લઈ જઈ રહી છે? પ્રશ્ન એ થાય જ છે. ક્યાં પહોંચવાનું છે? કોને બતાવવાનું છે? જે તે કાર્યો શા માટે કરીએ છીએ? આ સમજ આવશ્યક છે.

વડીલોની કહેલી વાત કે ‘ચહેરો આપણને મળેલો છે, હાવભાવ આપણે ઉમેરવાના છે. હૃદય આપણને મળેલું છે, સદ્ભાવ આપણે ઉમેરવાનો છે’ આ વિશે વિચાર આવશ્યક છે. જીવનની દિશા અને દશા બદલાઈ ન જાય (અનુસંધાન પાન નં. ૨૩ પર)

સરદારશ્રીની વાક્યાતુરી

બીનાબેન નારાયણભાઈ રાઠવા

પ્રસ્તાવના:-

રીપાર્ટી એટલે હાજરજવાબી, ચતુર ઉક્તિ મર્મવચન^૧, આ સિવાય પણ તેના શાબ્દિક અર્થ માર્મિક હાજર જવાબ, શ્લેષગર્ભિત વ્યંગોત્તર નિપુણોત્તર, નિપ્રોત્તર વગેરે થાય છે.^૨ રીપાર્ટી પણ હાસ્યનો એક પ્રકાર છે. હાસ્ય મનુષ્યજીવનમાં ઘણું મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. તે અમૂલ્ય કુદરતી જીવન રસાયણ છે. હાસ્ય દ્વારા મનુષ્યના મનમાં છવાયેલા અવરોધ દૂર થાય છે. મનોવૈજ્ઞાનિકોએ મનુષ્યની ચૌદ પ્રકારની વૃત્તિઓ ગણાવી છે. અને હાસ્યવૃત્તિ તેમાંની એક છે. રીપાર્ટી મૂળ હાસ્યનો જ એક પ્રકાર છે. તેના સિવાય પણ અન્ય હાસ્યનાં પ્રકાર છે જે નીચે મુજબ નોંધેલા છે.

૧. Humor હૂમર-વિનોદ- પરિહાસ
૨. Wit વિટ- વાક વૈદગ્ધ, પરિહાસ
૩. Satire સેટાયર - વ્યંગ, ઉપહાસ
૪. Irony આયરની- કટાક્ષ, વક્રોક્તિ
૫. Parody પેરોડી-વિડંબન, નકલીજન્ય હાસ્ય^૩
૬. Farce ફારસ-પ્રહસન

નોંધ:- ફારસ- પ્રહસનનો એક કલા પ્રકાર તરીકે બહુ પ્રચલિત થયો નથી. ફારસ શબ્દ જ તિરસ્કાર સૂચક છે. માણસને કઢંગી રીતે રજૂ કરવો, મિથ્યાભિમાનમાં કે આત્મરચિતમાં રાચતા માણસને હાસ્યાસ્પદ બનાવી તેની મજાક ઉડાડવી, અશ્લીલ ચેનચાળા અને દ્વિઅર્થી સંવાદો, મનોરંજન માટેની ઉતરતી કક્ષાની તરકીબોનો આશ્રય લેવો વગેરે બાબતો ફારસનાં અપલક્ષણો તરીકે પ્રચલિત છે. પરિણામે ફારસ સાહિત્યમાં સન્માન નહિ પામેલો હાસ્યનો પ્રકાર છે. કલાત્મક રીતે સામાજિક પ્રશ્નને ધ્યાનમાં લઈ આલેખાતા તો એ કટાક્ષનું ધારદાર ઓજાર બની શકે તેમ છે. ઉદા. મોલિયેરના નાટકો ફારસનાં તત્વોને કારણે સમૃદ્ધ બન્યાં છે. ગુજરાતીમાં દલપતરામનું મિથ્યાભિમાન, નવલરામકૃત ભટનું ભોપાળું એ બે ૧૯મી સદીનાં નોંધપાત્ર હાસ્ય પ્રહસનો છે.^૪

આતો હતી હાસ્યપ્રકાર ફારસ-પ્રહસનની ટૂંકી છણાવટ.

આપણે રીપાર્ટી શબ્દનો અર્થ જોવો. પરંતુ રીપાર્ટી તો હાસ્યનો પ્રકાર છે. તો આપણને પ્રશ્ન થાય કે રીપાર્ટી અને સરદાર વલ્લભભાઈને શું નિસબત? પરંતુ આ

રીપાર્ટીની અસર સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ પર વધારે જોવા મળતી હતી. સરદાર પટેલ બાળપણથી જ હાજરજવાબી હતા. તેમનો સ્વભાવ વિનોદી હતો. પરંતુ ક્યારેક તો તેઓ વ્યંગને પણ વિનોદમાં આવરી કટાક્ષ રજૂઆત કરતા અને આ તેમની રજૂઆત શૈલી અજોડ હતી. તેમના આ ગુણની વધારે પૂર્તતા કરવા તેમના કેટલાંક ગણ્યાં ગાંઠયા પ્રસંગોની છણાવટ અહીં કરવાનો પ્રયત્ન કરાયો છે.

પ્રથમ પ્રસંગ સામાજિક રીતિરિવાજોને સુસંગત છે. સરદાર પોતે પાટીદાર હતા અને પાટીદાર કોમના અમુક રીતિરિવાજો પ્રત્યે તેમને ભારે ધૂણા હતી. જેવા કે લગ્ન સમયે અપાતી પહેરામણીનો રિવાજ જેમાં કન્યાપક્ષવાળા વર પક્ષને કરિયાવર રુપે કંઈકને કંઈક આપતા અને આ વાત સરદાર પટેલને જરાય પસંદ નહોતી,

આખલાનાં પાંચ હજાર ઊપજ્યા કે સાત હજાર?

સરદારશ્રી એકવાર પોતાના સગામાં જ એક દીકરીની સગાઈમાં ગયા હતા. ત્યાં પહેરામણી રકમ ઠરાવવાની વાટાઘાટો ચાલતી હતી. પરિણામે સરદાર ત્યાં જ બેઠા હતાં. એ જોઈને સરદારશ્રીથી ન રહેવાયું અને તે બોલી ઉઠ્યા આ બધી ભાંગજડ છોડીને એ છોકરાને શુકરવારીમાં જ મૂકોને.

ક્યારેક તો તેઓ સગાઈના સમાચાર મળે તો વરપક્ષવાળાને કટાક્ષમાં પૂછતા આખલાના કેટલા ઊપજ્યા. પાંચ હજાર કે સાત હજાર^૫ આ પ્રસંગમાં સરદાર પટેલના હાજરજવાબી સ્વભાવનાં સ્પષ્ટ દર્શન થાય છે.

બીજો આવો જ એક પ્રસંગ છે. જેમાં તેમના હાજર જવાબી, શ્લેષ ગર્ભિત વ્યંગોત્તર સ્પષ્ટ શબ્દરુપે તરી આવે છે. આ પ્રસંગ વકીલાત દરમિયાનનો છે.

ભગવાનને માથે રાખીને....

વાત છે. એક ભરૈયાના ખૂન-કેસ અંગેની એનું ખૂન એના જ ઘરમાં થયેલું ખૂનના આરોપ સબબ બે ભારૈયાઓ પર પોલીસે કેસ કરેલો. ભારૈયાએ બેરિસ્ટર પટેલને રોકેલા. પોલીસ-પટેલ સાક્ષી તરીકે હાજર થયા. જુઓ, એમનો એ પોલીસ-પટેલ પરનો સપાટો.

તમારા પ્રથમ રિપોર્ટમાં તમે જે ખૂનીનાં નામ લખેલાં છે, તે શા માટે છેકીને બદલવાં પડ્યાં?

વાત એમ છે કે મરનારના બાપે બે નામ આપ્યાં. એ પછી એની બૈરીએ વળી બીજા બે નામ આપ્યાં. આથી મારે અગાઉ નોંધેલા નામ છેકીને બદલવાં પડ્યાં.

તમે નામ બદલવા પેટે કેટલા રૂપિયા લીધા?

પોલીસ- પટેલે થોથવાઈને જવાબ દીધો:

મેં કાંઈ લીધું નથી.

વલ્લભભાઈએ સીધો ઘા કર્યો:

અરે વાહ, તમે તો ધરમરાજનો અવતાર લાગો છો. હું પોલીસ-પટેલોને સારી રીતે ઓળખું છું, તમારા લોકો તો ખૂન કરાવે, દેવતા મૂકાવે, ચોરીઓ કરાવે અને ચોરીનો માલ પણ સંઘરે માટે ભગવાનને માથે રાખીને જુબાની આપો છો. તો સાચું બોલો, નહિં તો સવાલો પૂછી પૂછીને તમારાં તરકટો મારે ખોલાવવાં પડશે.

બિચારો એ પોલીસ-પટેલ તો ગભરાઈ જ ગયો. તૈયારીઓ તો ઘણી બધી કરી હતી, પણ એ જુબાની આપવામાં ભાંગી પડ્યો.

લો, બંને આરોપીઓ નિર્દોષ છૂટી ગયા.૬

આમ સરદાર પટેલ તેમના શબ્દોમાં સામેવાળી વ્યક્તિને આટોપી લેતા અને તેની ઊલટ પુલટ કરી બરાબર તપાસ કરતા. તેને શબ્દોના એવા જાળમાં ફસાવી લેતા કે તે સત્ય બહાર કાઢ્યાં વગર રહી જ ન શકે. અને આખરે સત્ય વાત બહાર આવી જતી હતી.

આવો જ એક અન્ય પ્રસંગ સરદાર અને ગાંધીજી વચ્ચેનો મીઠી રક્કડનો છે. સરદારનો વિનોદ અને વ્યંગ બન્ને ગાંધીજી બરાબર તારવી જાણતા હતા. પરિણામે આ પ્રસંગમાં પણ તેમની સ્પષ્ટ અને ધારદાર વાણી છલકાઈને ઉપસી આવે છે.

ચીપિયો અને તૂમડી.

જેલમાં ગાંધીજીએ એક પ્રસંગે સરદારને પૂછ્યું, વલ્લભભાઈ, સ્વરાજ મળે ત્યારે તમે કયું દફતર લેશો? દાસ અને મોતીવાલે પોતપોતાનાં દફતરો પસંદ કરી રાખ્યાં છે. મહમદઅલીને કેળવણી અને શૌકતઅલીને લશ્કરી ખાતું ગમે છે તમને કયું ખાતું ગમશે? સરદારે કહ્યું, સ્વરાજ મળે ત્યારે હું તો ચીપિયો અને તુંબડી લઈશ.૭

આ પ્રસંગમાં સરદારનું કહેવું એવું હતું કે પહેલી વાત તો એમને કોઈ ખાતાની લાલચ ન હતી. અને બીજી વાત તે સાધુ નહોતા થવાના પરંતુ દેશસેવાનાં અર્થે જોડાઈ જવાના હતા. જેથી ઘણી મુશ્કેલી બાદ મળેલ સ્વરાજને સાચવી રાખવા લોકોને સમજાવી શકાય. આવો જ બીજો પ્રસંગ ગાંધી અને સરદાર વચ્ચેનો છે.

રાષ્ટ્રીયતા ભુલાવનાર શિક્ષણ

ગાંધીજીને એક વાત સૂઝી આવી કે રાષ્ટ્રીય કેળવણી મળે, એવી કોઈ શૈક્ષણિક સંસ્થા હોવી જોઈએ. આ માટે એમણે ગુજરાત વિદ્યાપીઠ સ્થાપવાનો વિચાર

કર્યો. એ વિચારને અમલમાં મૂકવા માટે પાયાની ચર્ચા-વિચારણા થવી જોઈએ. આથી ગાંધીજીએ ગુજરાતના ટોચના વિદ્વાનો અને સાક્ષરોને બોલાવ્યા.

એ વખતે આચાર્ય તરીકે કોને નિમવા એની ચર્ચા-વિચારણા ચાલતી હતી. વાત ગંભીર હતી, પણ સરદારે વિનોદ કર્યો જ :

બીજો કોઈ આચાર્ય ન મળે તો હું તો છું જ મને આચાર્ય બનાવશો, તો વિદ્યાર્થીઓને ભણેહું હું ભુલાવી દઈશ.૮

ગાંધીજી સહિત સૌ હસી પડ્યા. બીજા તો સરદારની આ વાતને મજાક સમજીને હસ્યા પરંતુ ગાંધીજીના હસવામાં ફેર હતો. એ જાણતા હતા કે વલ્લભભાઈની વાત સાચી છે. બ્રિટિશરોના શિક્ષણથી તો દેશના લોકો રાષ્ટ્રીયતાની ભાવના ગુમાવી રહ્યા હતા. રંગરૂપે ભારતીય પરંતુ વર્તન બ્રિટિશરોનું હતું. પરિણામે તેઓ વિદ્યાર્થીઓને આવું શિક્ષણ ભુલાવી રાષ્ટ્રીયતાનું શિક્ષણ આપવાની વાત કરતા હતા, આ વિનોદમાં વ્યંગ્યને સમાવી સરદારે તો સવાઈ સત્ય જ ઉચ્ચાર્યું હતું.

સરદાર પટેલે દેશી રાજ્યોનાં એકીકરણમાં પોતાની આગવી સુઝબુઝ કામે લગાડી દીધી હતી. પરંતુ આઝાદી બાદ પણ કાશ્મીરનો પ્રશ્ન એવો જ રહ્યો હતો. પરિણામે કાશ્મીરનાં પ્રશ્ન અંગે સરદાર પોતાના વિનોદમાં કંઈક આવા શબ્દો પ્રયોજતા હતા.

ઊનો ઊનો કરનાર ઠંડા પડી જશે

એક જાણતી વાત છે કે સરદાર કાશ્મીરના પ્રશ્નને યુનોમાં લઈ જવા માંગતા ન હતા, જ્યારે શ્રી જવાહરલાલ તે પ્રશ્નને યુનોમાં લઈ ગયા. એમ કહેવાય છે કે સરદાર ગમ્મતમાં કહેતા કે ઊનો ઊનો કરનાર ઠંડો પડી જશે.૯

સરદાર પટેલ ક્યારેય નહોતા ઈચ્છતા કે આ કાશ્મીરનો પ્રશ્ન યુનોમાં જાય, પરંતુ જવાહરલાલ એમની વાત ન માન્યા અને આ પ્રશ્નનું આજ સુધી નિરાકરણ આવ્યું નથી. સરદાર ખરેખર વિનોદમાં નહિ પરંતુ વ્યંગમાં જ કહેતા કે ઊનો ઊનો કરનાર ઠંડા પડી જશે અને ખરેખર તેમની ધારણા સાચી પડી.

આમ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનું વ્યક્તિત્વ સ્પષ્ટ અને તટસ્થ હતું. તે આખા બોલા અને હાજરજવાબી હતા. તે હંમેશા નીડરતાથી પોતાની વાત રજૂ કરતા હતા. કોઈ પણ વાતની સંપૂર્ણ તપાસ કર્યા બાદ જ સરદાર

(અનુસંધાન પાન નં ૨૩ પર)

॥ અભ્યાસ ॥

વ્યક્તિત્વ વિકાસમાં શિક્ષણની ભૂમિકા

મૃગેશભાઈ એમ. નાયક

આપણા કોશમાંથી ‘ભણાવવું’ શબ્દ કાઢી નાખવો જોઈએ,

આપણે તો બાળકોને ‘કેળવવાં’ છે’ — મનુભાઈ પંચોળી (દર્શક)^૧

લોકો આજે બે વિરોધાભાસી વિચારો વચ્ચે તાણ અનુભવી રહ્યા છે. એક બાજુથી એમને સ્પષ્ટ રીતે દેખાય છે કે વૈશ્વિકરણ થઈ રહ્યું છે અને તે સ્વીકારી લેવું જોઈએ. જ્યારે બીજી બાજુથી પોતાની જમીન, તેનાં મૂળ અને તેના જે સંદર્ભો જીવનમાં છે તેને આંચ ન આવે તેવી ઝંખના પણ તેમનામાં છે.

આજે જ્યારે એક નવો વૈશ્વિક સમાજ પ્રસૂતિકાળનો સંઘર્ષ વેઠી રહ્યો છે તેવે વખતે અગાઉના કરતાં વધારે સારી રીતે શિક્ષણે આ સમસ્યાનો સામનો કરવો પડશે. શિક્ષણનું ધ્યેય છે કે કોઈપણ જાતનો અપવાદ કર્યા સિવાય આપણને સહુને આપણી પ્રતિભાઓનો પૂરો વિકાસ કરવાનો અને સર્જનાત્મક ક્ષમતાઓની અનુભૂતિ કરાવવામાં મદદ કરવી. આમાં જ આપણી જવાબદારીઓ અને આપણા વ્યક્તિગત ધ્યેયોનો, સિધ્ધિઓનો સમાવેશ થાય છે. વ્યક્તિ અને સમુદાય બેયના વિકાસના કેન્દ્રમાં શિક્ષણ જ રહેલું છે. એ વાતનું મહત્ત્વ સમજવું રહ્યું.^૨

એકવીસમી સદીના શિક્ષણની વિચારણામાં આજીવન શિક્ષણની સંકલ્પના-ચાવીરૂપ સંકલ્પના સ્વરૂપે ઊભરી આવી છે. પરંપરાગત પ્રારંભિક શિક્ષણ અને નિરંતર શિક્ષણ કરતાં તે ઘણા વિશાળ અર્થમાં રહેલ છે. ઝડપથી બદલાતી જતી દુનિયાએ ઊભા કરેલા પડકારોને તે પહોંચી વળે છે. અલબત્ત આ કોઈ નવી દ્રષ્ટિ નથી. કારણ કે આગલા અહેવાલોએ પણ એ વાત ઉપર ભાર મૂક્યો હતો કે વ્યક્તિગત જીવનમાં અને વ્યવસાયિક જીવનમાં ઊભી થતી સમસ્યાઓને પહોંચી વળવા માટે લોકોએ શિક્ષણ પાસે જ જવું પડશે. આ જરૂરિયાત આજે પણ અનુભવાય છે અને તેની અનુભૂતિ વધારે મજબૂત બની છે. આને સંતોષવાનો એકમાત્ર ઉપાય એ છે કે કેમ શીખવું તે દરેક વ્યક્તિ શીખી લે.

પરંતુ આ અંગે એકબીજી જરૂરિયાત પણ સંતોષવાની છે. જીવનમાં જે દૂરગામી અસરો કરતા ફેરફારો આવી રહ્યા છે તેને પહોંચી વળવા માટે વિશાળ અર્થમાં દુનિયાને તથા આપણા સિવાયના અન્ય લોકોને

વધુ સારી રીતે સમજતાં આપણે શીખવું જોઈએ. આ માટે પરસ્પર વિષે વધુ સારી સમજણ, શાંતિમય આપ-લે અને સંવાદિતાનું તત્ત્વ જ ખૂટે છે.

આ ભૂમિકા અપનાવીને આયોગે જેને કેળવણીના ચાર આધારસ્તંભો તરીકે વર્ણવ્યા છે તેનાં પર ખૂબ જ ભાર મૂક્યો છે.

કેળવણીના ચાર પાયા^૩

૧. બીજાઓ સાથે હળીમળીને જીવવાનું શિક્ષણ
૨. જાણવા માટેનું શિક્ષણ
૩. કાર્ય કરવા માટેનું શિક્ષણ
૪. અસ્તિત્વ માટેનું શિક્ષણ

અભ્યાસક્રમની રચના હજારો સાલથી થતી આવી છે. આથી અઢી હજાર વર્ષ પહેલાં શ્રોતાઓને મહર્ષિ કાત્યાયને કેવળ અભ્યાસક્રમથી વિદ્યાર્થીઓના વ્યક્તિત્વનો વિકાસ થતો નથી, એવું સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. અભ્યાસક્રમની રચના કરતી વખતે બાળકની શારીરિક-માનસિક ઉંમર અને ગ્રહણશક્તિ વગેરેનો વિચાર કરવામાં આવે છે. એ રીતે વિચારતાં અભ્યાસક્રમ એ વિદ્યાર્થીના વ્યક્તિત્વ વિકાસનું એક સબળ સાધન છે. શિક્ષકે વિદ્યાર્થીઓના વ્યક્તિત્વનો એટલે કે વિદ્યાર્થીઓની ગુણવત્તા કેવા ક્રમમાં વિકસાવવાની છે અને એને માટે કઈ કઈ બાબતોનો અભ્યાસ કરાવવો જરૂરી છે એ બતાવવા માટે અભ્યાસક્રમની રચના કરવામાં આવે છે. અભ્યાસક્રમ એ સાધ્ય નથી છતાં સાધ્ય માટેનું નિષ્ણાતો અને અનુભવીઓના હાથે તૈયાર થયેલું અનિવાર્ય અને અનોખું સાધન છે.

આથી જ મહર્ષિ કાત્યાયન એ વાતની સ્પષ્ટતા કરે છે કે અભ્યાસક્રમના આધારે વિદ્યાર્થીઓને અપાતા ઉપદેશથી વિદ્યાર્થીઓના વ્યક્તિત્વ (ગુણવત્તા)નો પૂર્ણ વિકાસ થાય છે એમ માનવું ભૂલભરેલું છે. વિદ્યાર્થીના સંપૂર્ણ વ્યક્તિત્વ વિકાસ માટે ઉપદેશ અને અભ્યાસક્રમ ઉપરાંત અન્ય બાબત પણ જરૂરી છે. આ બાબતને વધુ સ્પષ્ટ કરવા મહર્ષિ કાત્યાયન ગુરુકુળની વ્યાખ્યા આપતા જણાવે છે કે —

‘ગુરુકુળમાં અધ્યયન — નિવાસ બંને સાથે હોય છે.’

આ વિધાન ઘણું ઘણું જણાવે છે. ૪

શિક્ષણમાં જે કાંઈ સિધ્ધાંતો અત્યારે શિક્ષણશાસ્ત્રીઓએ આપણી પાસે રજૂ કર્યા છે, તેમાં એક વસ્તુ એ કહેવામાં આવી છે કે નર્થ્ય કોરું જ્ઞાન જે અસર કરવા ધારે છે, તે કરી શકતું નથી. પણ એને ઊગી શકવા માટેની ભૂમિકા વિદ્યાર્થીના ચિત્તમાં ઊભી થવી જોઈએ.

તેથી નવી તાલીમે તો કોઈને કોઈ ઉત્પાદક અને બાળક આત્મસાત કરી શકે એવી પ્રવૃત્તિ સાથે જ્ઞાન જોડવાનું કહ્યું. એથી જરા મોટી ઉંમરના બાળકના શિક્ષણનો વ્યાપક સમાજના પ્રશ્નો સાથે અનુબંધ કરવો જોઈએ અને તેથી આગળ જઈ શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ એમ પણ કહે છે કે જે કોઈ સમસ્યા સાથે જ્ઞાન જોડવામાં આવે અને તે સમસ્યા વિદ્યાર્થીના ચિત્તમાં ઊભી થાય — પોતાની, સમાજની કે પ્રકૃતિની - તેને સમાજ સાથે જોડવામાં આવે ત્યારે તે જ્ઞાન વધારે અસર કરે છે.⁴

માનવશરીરમાં ક્ષણેક્ષણે નવા લોહીનું સર્જન થયા કરે છે. તેના કોશ બદલાતા રહે છે. આમ ન થાય તો શરીર પ્રાણવાન ન રહેતાં શબ બની જાય છે. તેવું જ શિક્ષણક્ષેત્રે છે.⁵

માનવજીવનનું સમૂળ પરિવર્તન કરનાર પ્રેરણાદાયી કોઈ વાતાંતો કે નાટકો કે કવિતાઓનું કથન — પઠન કરવાથી વિદ્યાર્થીઓને આપણે પેલાં લૂખાં સૂકાં નીતિ અને મૂલ્યવિષયક અને મૂલ્યવિષયક ભાષણો આપવા કરતાં વધારે સારે રીતે મૂલ્યોમાં પ્રતિષ્ઠિત કરી શકીશું. આધ્યાત્મિક મહારથીઓ અને વિશ્વનેતાઓના જીવનમાં જે વૈશ્વિક મૂલ્યો દેખાય છે, તેને આપણે ફક્ત ખુલ્લાં મૂકી દઈએ તેના ઉપર વિદ્યાર્થીઓના ધ્યાનને કેન્દ્રિત કરી દેવાનું છે.

એરિસ્ટોટલ કહે છે કે બધું શિક્ષણ એક પ્રકારનું અનુકરણ જ છે, એક જીવન બીજા જીવનને પ્રેરે છે. ઈતિહાસની મહાન વિભૂતિઓ પ્રત્યે આપણી યુવાન પેઢી વળી જાઓ ! પછી નમૂનાઓ શોધી લેશે.⁶

ભારતમાં બ્રિટિશ પેટર્નના વિશ્વવિદ્યાલયો સ્થાપવાની શરૂઆત થઈ ત્યારથી જ શિક્ષણ વિશેનો એક વિનીત ખ્યાલ પ્રચલિત બન્યો અને આધુનિક નાગરિક સમાજ બનાવવા માટે શિક્ષણની ભૂમિકા મહત્ત્વની બની છે. તેથી રાજ્યે શિક્ષણ સંસ્થાઓનો નિભાવ કરવો જોઈએ. નાગરિક સમાજ બનાવવાની ભૂમિકામાં વિશ્વવિદ્યાલયોનું પ્રદાન વધુ મહત્ત્વનું હોવાથી વિશ્વવિદ્યાલયોને રાજ્યે નિભાવવા જોઈએ. વિશ્વવિદ્યાલયોને સો પ્રતિશત અનુદાન મળી રહે તે માટે યુનિવર્સિટી અનુદાન આયોગની સ્થાપના પણ કરવામાં આવી. આ યોજનામાં પ્રથમ પાંચ વર્ષ અને ત્યારબાદ, વિકાસની નવી યોજનાઓ માટે યુનિવર્સિટી આયોગ અનુદાન આપે અને ત્યારબાદ નિભાવ અનુદાન રાજ્ય સરકાર આપે તેવો મેળ થયો હતો.⁷

ભારતની ભૌગોલિક સીમાઓને ઉલ્લંઘીને

ભાવિ વિકાસની ક્ષિતિજોનાં ‘દર્શન કરતાં તો એમ લાગે છે કે ભવિષ્યમાં શાળાઓ અને વર્ગો અધ્યનનાં આજીવન કેન્દ્રો બનશે. શાળાઓ કુટુંબોને શિક્ષણ ઉપરાંત આરોગ્ય અને અન્ય સામાજિક સેવાઓ પૂરી પાડશે. અભ્યાસક્રમના એકમોને આવરી લઈને જ સંતુષ્ટ થઈ રહેવાને બદલે પરિણામલક્ષી કે નીપજલક્ષી અધ્યયન થશે. સમૂહશિક્ષણને સ્થાને વ્યક્તિગત અને નાનાં જૂથોને શિક્ષણ અપાશે, વિદ્યાર્થીઓ સમાજ વચ્ચે જઈને શીખશે. શિક્ષણ, સ્પર્ધાત્મકને બદલે સહકારયુક્ત બનશે. શિક્ષણ માહિતીના વિતરકને બદલે કોચ, માર્ગદર્શક અને શીખવાની સગવડ કરી આપનારા પ્રબંધક બનશે. અર્થહીન તથ્યોની ગોખણપટ્ટીને બદલે વિચારણા, નિર્ણય અને સમસ્યા-ઉકેલનાં કૌશલો કેન્દ્રમાં રહેશે. મોટા વિદ્યાર્થીઓએ, વાલીઓ અને અન્ય સ્વયંસેવી નાગરિકો શિક્ષણમાં અને તેના સંચાલનમાં મદદરૂપ બનશે. વિદ્યાર્થીઓની પસંદગી માટે નહિ પણ તેમની પ્રગતિ માટે પરીક્ષણનો શિક્ષણ સાથે સમન્વય થશે. ચોપડીઓ ઉપરાંત કમ્પ્યુટર નેટવર્ક અને તેના ઉપર આધારિત હાઈપર્મિડિયા, ઈલેક્ટ્રોનિક બુક, ટેલિકોન્ફરન્સ અને વૈશ્વિક વર્ગખંડ જેવી ટેકનોલોજીઓ શિક્ષણની સેવામાં રોમાંચક ભૂમિકા ભજવશે.

યાલુ સદીના ઉત્તરાર્ધમાં જ એ તો પ્રસ્થાપિત થઈ ચૂક્યું છે કે જુદા જુદા વિદ્યાર્થીઓની શીખવાની ઝડપ અને જરૂરિયાતો જુદી-જુદી હોય છે. તેથી આજે બધા વિદ્યાર્થીઓને એકસરખી બાબતો શીખવાનો એકસરખો સમય આપીને તેમની સિદ્ધિ વચ્ચેના તફાવતોને તેમની જન્મજાત શક્તિઓના પરિણામરૂપ અફર ઘટના ગણવામાં આવે છે, તેને સ્થાને એકવીસમી સદીમાં વિદ્યાર્થીઓને તેમની વ્યક્તિગત જરૂરિયાતોના વિષયમાં અમુક ચોક્કસ સ્તરની સિદ્ધિ મળે તે માટે તેમને જોઈએ તેટલો જુદો જુદો સમય આપવામાં આવશે. લોકોએ જ્ઞાન પાસે જવાને બદલે જ્ઞાન રૂમઝૂમ કરતું લોકો પાસે આવશે. શિક્ષણ માટે વિદ્યાર્થીઓનું વિતરણ થવાને બદલે વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણનું વિતરણ થશે.⁸

આવતી કાલે અત્ર લુમા સરસ્વતી (અહીં સરસ્વતી લુમ્પ થઈ) ને બદલે અત્ર સ્મિતા સરસ્વતી (અહીં સરસ્વતીએ સ્મિત કર્યું) થાય તો કેવું સારું !

પાઠનોંધ

- ૧) પટેલ બાબાભાઈ, “શિક્ષક-ઉપનિષદ”, ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, ચોથી આવૃત્તિ, અમદાવાદ, ૧૯૯૮, પૃ. ૪.

- ૨) મહેતા દિપક, “શિક્ષણ : ભીતરનો ખજાનો”, યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, દ્વિતીય આવૃત્તિ, અમદાવાદ, ૨૦૧૩ પૃ. ૬.
- ૩) એજન, પૃ. ૯-૧૦.
- ૪) પટેલ ડો. રાવજીભાઈ અને પ્રિ. પટેલ ભાસ્કરભાઈ, “શિક્ષણથી વિદ્યા સુધી”, ગુર્જર ગ્રંથરત્ન, પ્રથમ આવૃત્તિ, અમદાવાદ, ૨૦૦૭, પૃ. ૬૫.
- ૫) ભટ્ટ મૂળશંકર મો., “કેળવણી અને માનવીય મૂલ્યો”, સંસ્કાર સાહિત્ય મંદિર, ત્રીજી આવૃત્તિ, અમદાવાદ, ૨૦૧૫, પૃ. ૮૭.
- ૬) પટેલ ડો. પુરુષોત્તમ ગો., “શિક્ષણની સરવાણી”, પાર્શ્વ પબ્લિકેશન, પ્રથમ આવૃત્તિ, અમદાવાદ, ૨૦૧૩, પૃ. ૭૭.
- ૭) સ્વામી જિતાત્માનંદ, “મૂલ્યલક્ષી કેળવણી”, શ્રી રામકૃષ્ણ આશ્રમ, પ્રથમ આવૃત્તિ, રાજકોટ, ૨૦૦૪, પૃ. ૬૧.
- ૮) જોષી વિદ્યુત, “ઉચ્ચશિક્ષણનો સામાજિક સંદર્ભ”, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, પ્રથમ આવૃત્તિ, અમદાવાદ, ૧૯૯૯, પૃ. ૧૧.
- ૯) જોશી પ્રો. ભરત અને ભોગાયતા પ્રો. ચંદ્રકાન્ત, “વિકાસશીલ ભારતીય સમાજમાં શિક્ષણ અને શિક્ષક”, પાર્શ્વ પબ્લિકેશન, પ્રથમ આવૃત્તિ, અમદાવાદ, ૨૦૧૩, પૃ. ૨૯૯-૩૦૦.

(૬૪, જૈન એલર્ટનગર, મહાકાળીમંદિર પાસે, મહાવીરનગર, હિંમતનગર, જિ. સાબરકાંઠા, પિનકોડ-૩૮૩૦૦૧ મો. ૯૪૨૯૧૭૯૪૦૫)

(અનુસંધાન પાન ૧૮ પરનું)

તે માટે જરૂરી છે આત્મમંથન. અને તે થકી જ કદાચ જીવન જીવવાના વહેમને સાચી જીવન દિશા અર્પણ કરીએ તો કેવું? આપણે આ વિશે ચિંતન કરી જીવનને વધુ આનંદિત, તેજોમય અને પ્રફુલ્લિત બનાવીએ. તો ચાલો સૌ સાથે મળી જિંદગી જીવી જાણીએ. વડીલોની વાતોને હકીકતમાં ફેરવીએ અને ઈશ્વરની ભેટ રૂપે મળેલ આ જીવનને જીવી જાણીએ નહિ તો જીવન જીવવાનું રહી જશે.

(અધ્યાપિકા, બાવીસગામ બી.એડ્.કોલેજ, વલ્લભ વિદ્યાનગર-૩૮૮૧૨૦)

(અનુ સંધાન પાન નં. ૨૦ પરનું)

વલ્લભભાઈ પટેલ નિર્ણય પર પહોંચતા હતા. ઉપરોક્ત લેખમાં સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનાં વ્યંગ્યને નિરુપતા ગણ્યાં ગાંઠ્યા પ્રસંગ નોંધ્યા છે. પરંતુ તેમના વ્યક્તિત્વને સમજવા પૂરતા થઈ પડે તેમ છે.

પાઠનોંધ

૧. ઉપેન્દ્ર ભટ્ટ, અંગ્રેજી-અંગ્રેજી-ગુજરાતી શબ્દકોશ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ-૬, પૃ.નં. ૪૮૨
૨. સિદ્ધાર્થ નરહરિ ભટ્ટ, અર્ધસંપાદક અને સંવર્ધિત સંપાદક-વિનયન-શબ્દકોશ. યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ-૬, પૃ. ૮૬૫
૩. રમણભાઈ પી. પટેલ અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતામાં હાસ્ય નિરુપણ, સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વલ્લભ વિદ્યાનગર, માર્ચ-૧૯૯૦, પૃ. નં. ૨૮
૪. સંકેત પારેખ, ગુજરાતી હાસ્ય- કટાક્ષ પ્રધાન નવલકથા, ગુર્જર એજન્સીઝ રતનપોળ નાકા સામે, ગાંધી માર્ગ, અમદાવાદ- ૩૮૦૦૧, પૃ. નં. ૧૯
૫. મુકુલાર્થી, બાળકોના સરદાર, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ મેમોરિયલ સોસાયટી, ગાંધી સરદાર સ્મૃતિ ચોક, શાહીબાગ, અમદાવાદ- ૩૮૦૦૦૪, ૧૯૭૬, પૃ. નં. ૪૬-૪૭.
૬. હસમુખ રાવળ, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ, પ્રવીણ પ્રકાશન, પ્રા.લિ. લાભ ચેમ્બર્સ મ્યુ. કોર્પો. સામે, ઢેબર રોડ, રાજકોટ, ત્રીજી આવૃત્તિ, ૨૦૧૨, પૃ. નં. ૧૨૮-૧૨૯.
૭. રણછોડજી પરાગજી મહેતા, સરદાર પટેલ, પ્રકાશક એમ.સી.કોઠારી, પૃ. ૧૨.
૮. ઉપરોક્ત, હસમુખ રાવળ, પૃ. ૧૯૦.
૯. બીનાબેન એન. રાઠવા, સરદાર પટેલનો વિનોદ, હ્રિક પબ્લિકેશન, નીલકંઠ બંગ્લોઝ, નાના બજાર, વલ્લભ વિદ્યાનગર પૃ. નં. ૧૪૮.

(પીએચ.ડી., શોધાર્થી, સેરલિપ, વલ્લભ વિદ્યાનગર, મો-૯૭૧૨૯૦૧૦૩૧)

॥ आयुर्वेद ॥

વ્યાયામ (કસરત)-અતિ મહત્વપૂર્ણ દિનચર્યા

કુંદન ચૌધરી★

દક્ષા રાઠીડ★

આયુર્વેદ એ સ્વાસ્થ્યના રક્ષણ માટે ઉત્તમ શાસ્ત્ર છે. આયુર્વેદના સિધ્ધાંતમાં રોગીના રોગ દૂર કરવા માટે તથા સ્વસ્થ વ્યક્તિની સ્વસ્થતા જાળવવા માટેનો ઉલ્લેખ કરેલ છે. દિનચર્યા (રોજ કરવામાં આવતી ક્રિયા) ના માધ્યમથી આયુર્વેદમાં નિત્ય સ્વસ્થતા જાળવવા માટેના અનેક ઉપાય બતાવેલ છે. આયુર્વેદમાં શારીરિક સ્વાસ્થ્ય જેટલું જ મહત્વ માનસિક સ્વાસ્થ્ય ને આપેલ છે. વ્યક્તિ શારીરિક તથા માનસિક બંને રીતે સ્વસ્થ રહે તો જ તે વ્યક્તિ રોગમુક્ત રહી શકે છે. શારીરિક તથા માનસિક સ્વાસ્થ્ય સાચવવાનું શ્રેષ્ઠ માધ્યમ વ્યાયામ છે. આયુર્વેદમાં વ્યાયામ એ અત્યંત આવશ્યક દિનચર્યા તરીકે વર્ણવેલ છે.

વ્યાયામ માટેની પ્રાથમિક માહિતી

- શરીર આયાસ જનનં કર્મ વ્યાયામ સંજ્ઞિતમ્ ॥

(સુ.ચિ. ૨૪-૩૮)

આયુર્વેદમાં સુશ્રુત આચાર્યના મત મુજબ જે કાર્ય કરવાથી શરીરમાં શ્રમ કર્યો હોય એવી પ્રતીતિ ઉદ્ભવ થતી હોય તેને વ્યાયામ(કસરત) કહેવામાં આવે છે. વ્યાયામને વ્યક્તિની અર્ધ શક્તિ પ્રમાણે કરવામાં કરવાનું કીધેલ છે ,એટલે કે શરીરની કાર્યક્ષમતા કરતાં અડધી શક્તિનું કાર્ય .જ્યાં સુધી વ્યક્તિ વિશેષની શારીરિક ક્ષમતા કરતું અડધું કાર્ય થાય ત્યાં સુધી વ્યાયામ કરવું જોઈએ. વ્યાયામ ક્યાં સુધી કરવો ?

આયુર્વેદમાં વ્યાયામને સર્વાંગ (સંપૂર્ણ શરીર)માં સ્વેદ જનન (પરસેવો) થાય ત્યાં સુધી કરવા કીધેલ છે.

- સ્વેદાગમઃ શ્વાસ વૃદ્ધિ ગાત્રાણાં લાઘવં તથા ।
હૃદયાડપરોધશ્ચ ઇતિ વ્યાયામલક્ષનમ્ ॥

(ચ સુ ૭-૧)

- શરીરચેષ્ટા યા ચેષ્ટા સ્થૈયાર્થાં બલવર્ધિની ।
દેહ વ્યાયામ સંખ્યાતા માત્રયા તાં સમાચરેત ॥

(ચ સુ ૭-૩૧)

આયુર્વેદમાં ચરક આચાર્ય પ્રમાણે શરીરની ચેષ્ટા (કાર્ય) જે જરૂર પ્રમાણે તથા કાર્યક્ષમતાને આધારે કરવામાં આવે છે, જે શરીરને બળ પ્રદાન કરે છે તેને વ્યાયામ તરીકે વર્ણવેલ છે.

વ્યાયામના લાભ (કસરતના ફાયદા)

લાઘવં કર્મ સામર્થ્ય સ્થૈર્યં દુઃખસહિષ્ણુતા ।

દોષક્ષયઅગ્નિ વૃદ્ધિશ્ચ ચ વ્યાયામ ઉપજાયતે ॥

(ચ સુ ૭-૩૨)

- વ્યાયામથી શરીરમાં લાઘવતાં (શરીર હલકું લાગવું) ઉત્પન્ન થાય છે
- કોઈ પણ કાર્ય કરવાની ક્ષમતા વધે છે
- અગ્નિ (પાચન શક્તિ) માં વધારો થાય છે
- શરીરના અવયવો એકબીજાથી જુદા તરી આવે એવા ઘાટીલા અને સુદૃઢ (ઘટ્ટ) બને છે
- મેદ (ચરબી) માં ઘટાડો થાય છે
- શરીર સ્ફૂર્તિમય બને છે
- માંસપેશીને દૃઢ (મજબૂત) બનાવે છે
- ત્વચાનાં તેજમાં વધારો થાય છે
- માનસિક અવસાદ ઘટે છે
- રોગ પ્રતિકારક ક્ષમતામાં વધારો થાય છે

આ પ્રમાણે વ્યાયામના અનેક ફાયદા છે વ્યાયામથી માત્ર શારીરિક નહીં પરંતુ માનસિક સ્વાસ્થ્યમાં પણ સુધાર થાય છે.

વ્યાયામની યોગ્યતા તથા સમય

અર્ધશક્ત્યા નિષેક્ષ્યસ્તુ બલિભિઃ સ્નિગ્ધભોજિભિઃ ।

શિતકાલે વસન્તે ચ મન્દમેવ તતોઅન્યદા ॥

(અ હ ૨-૧૧)

આમ તો વ્યાયામ દરેક ઋતુમાં વર્ણવેલ છે. નિત્ય વ્યાયામને અતિ લાભદાયી કીધેલ છે. આચાર્યોએ કેટલીક નિશ્ચિત પરિસ્થિતિમાં સમય તથા ઋતુ અનુસાર કીધેલ છે .

- બળવાન તથા નિત્ય સ્નિગ્ધ ભોજન(ઘી, દૂધ જેવું ચિકાશવાળું ભોજન) કરનાર વ્યક્તિએ વસંત તથા શીતકાલમાં પોતાની અર્ધ શક્તિ પ્રમાણે વ્યાયામ કરવું

- બળવાન તથા નિત્ય સ્નિગ્ધ ભોજન કરનાર વ્યક્તિએ ગ્રીષ્મ, વર્ષા, શરદ ઋતુમાં પોતાની અર્ધ શક્તિથી પણ અડધી શક્તિ જેટલું વ્યાયામ કરવું

ઘી ,દૂધ .. વિગેરે જેવું ચિકાશવાળું ભોજન જમનાર બળવાન માણસે નિત્ય(દરરોજે) કસરત કરવી.પોતાની અડધી જ શક્તિ ખપી જાય ત્યાં સુધી જ કસરત કરવી. શિયાળામાં અને વસંતઋતુમાં નિત્ય કસરત કરવી. બીજી ઋતુ માં બહુ થોડી તથા હલકી કસરત

કરવી.ગ્રીષ્મ ,વર્ષા ઋતુમાં વાયુનો પ્રકોપ હોવાથી આ બંને ઋતુમાં વ્યાયામ ઓછા સમય માટે કીધેલ છે.હેમંત તથા શિશિર ઋતુ એટલે કે શીત કાલમાં અર્ધ શક્તિ પ્રમાણે વ્યાયામ કરવા આચાર્યોએ કહેલ છે કારણકે આ બંને ઋતુમાં શરીર માં કફ દોષ નો પ્રકોપ થાય છે તેથી આ ઋતુમાં વધારે સમય સુધી વ્યાયામ કરવા કહેલ છે.

હૃદયનો વાયુ જ્યારે ઝટપટ મોમાં આવે(શ્વાસો-શ્વાસ વધવા માટે), મોં (મુખ પ્રદેશ) સુકાવા માંડે, કપાળે —નાકે-સાંધાઓ ઉપર અને બગલમાં પરસેવો થવા માંડે ,ત્યારે અડધી શક્તિ ખપી ગઈ છે તેમ સમજવું ,કસરત બંધ કરી દેવી.

વ્યાયામ વધારે કરવાથી થતી હાનિ :

- તૃષ્ણા ક્ષય પ્રતમક રક્ત પિત્તં શ્રમઃ ક્લમઃ ।
અતિ વ્યાયમતઃ કાસો જ્વર હર્દિ શ્ર જાયતે॥
(અ હ ૨-૧૩)

અતિશય કસરત થી તરસ,ક્ષય,પ્રતમક શ્વાસ, રક્તપિત્ત, થાક, અરુચિ(કઈ કાર્ય કરવાની ઈચ્છા ન થવી), કાસ(ઉધરસ), તાવ અને છર્દા(ઉલટી) વિગેરે જેવા લક્ષણ તથા રોગ થાય છે.

વ્યાયામ અયોગ્ય(કોણે કસરત ન કરવી ?)

- અતિ વ્યવાય ભારદ્વકર્મભિ શ્ચા તિ કર્શિતા :।
ક્રોદશોકભયાયાસેઃ ક્રાન્તિ યે ચ અપિ માનવા :।।
બાલ વૃદઃ પ્રવાતા શ્ચ યે ચ ઉચ્ચે બહુ ભાષકાઃ ।
તે વર્જ યે વ્યાયામ ક્ષુધાસ્તુષિતાશ્ચ યે ॥
(ચ સુ ૭-૨)
- એવી વ્યક્તિ કે જેને વધુ વજન ઉપાડેલ છે અથવા જે વજન ઉંચકવાનું નિત્ય કાર્ય કરે છે
- જે અધિક મૈથુન ક્રિયા કરે છે ,તેવી વ્યક્તિ જેના શરીરમાં અધિક મૈથુન ક્રિયાને કારણે ક્ષય થયેલ છે
- નિત્ય પ્રવાસી વ્યક્તિ (વધુ પડતી મુસાફરી કરતાં વ્યક્તિ)
- કોધી વ્યક્તિ (વધુ પડતાં ગુસ્સો આવે તેવા વ્યક્તિ)
- શોક આતુર (વધુ પડતું દુઃખ અનુભવતો વ્યક્તિ)
- ભય આતુર (ડરતો વ્યક્તિ)
- અધિક શ્રમી (વધુ મહેનત કરતો વ્યક્તિ)
- વાતા પ્રકૃતિ પુરુષ
- બહુ ભાષીત (વધુ બોલતો વ્યક્તિ)
- ક્ષુધિત (વધુ ભૂખ લાગતી હોય)
- પિપાસિત (વધુ તરસ લાગતી હોય)

- વાત,પિત દોષથી પીડાતા રોગી
  - બાળક (૧૨ વર્ષ થી નીચે ઉમર ધરાવતું)
  - અજીર્ણ તથા અન્ય આમ યુક્ત રોગી
  - વૃધ્ધ વ્યક્તિ (૭૦ થી વધારે વય યુક્ત વ્યક્તિ)
- વ્યાયામ પછી શું કરવું ?**

- તં કૃત્વા અનુ સુખં દેહમ્ મર્દયે ચ સમન્તતઃ ॥
(અ હ ૨-૧૨)
- કસરત કરીને પછી શરીરને જેમ દુઃખ ન થાય તેવી રીતે ચારે પાસે તેને મર્દન કરવું (માલીસ અથવા ચંપી કરવી).

વ્યાયામ કેટલા પ્રકારે કરી શકાય ?

1. Morning walk
2. Yogasan
3. Gymnastic exercises
4. Free hand exercises
5. Flexibility
6. Aerobics
7. Anaerobic

૧) Morning Walk (સવારે ચાલવું)

સવારે ચાલવું તે અત્યંત સામાન્ય અને સરળ રીતનું વ્યાયામ છે.સવારે ચાલવું દરેક ઉમર તથા વ્યવસાયી વ્યક્તિને અનુરૂપ કસરત છે.ચાલવા માટે સવારનો સમય અત્યંત ફાયદા કારક છે.સવારે લીલા ઘાસ પર ચાલવું વધુ લાભદાયી છે. તેનાથી શરીરમાં ઓક્સીજનનું પ્રમાણ તથા લોહીનું પરિભ્રમણ સરખું થાય છે.નિત્ય અભ્યાસથી માનસિક સ્વાસ્થ્ય સારું રહે છે,વ્યક્તિ પ્રફુલ્લિત રહે છે.

૨) Yogasan યોગ તથા આસન

આયુર્વેદોક્ત યોગા એ આત્માને મન સાથે જોડાણનું સાધન છે. યોગાનો નિત્ય અભ્યાસ શારીરિક માનસિક સ્વાસ્થ્યની જાળવણી કરે છે. યોગા તથા આસનનો પ્રયોગ વ્યક્તિ પોતાના ઘરમાં પણ કરી શકે છે.જે વ્યક્તિ કસરત માટે સમય ન ફાળવી શકતા હોય તેવો માટે યોગા વરદાન સ્વરૂપ છે. ઘરમાં પોતાના સમયને અનુરૂપ તેવો યોગાસનથી પોતાના શરીરની શારીરિક તથા માનસિક સ્વાસ્થ્યની જાળવણી કરી શકે છે. હવેના સમય યોગાસન માટે લોકોની સ્વીકૃતિ તથા જાગૃતતા પણ વધી છે. આપણાં દેશમાંજ નહીં પરંતુ વિદેશમાં પણ લોકો યોગાસનનો નિત્ય પ્રયોગ કરતાં થયા છે. ૨૧ જૂને ‘યોગા ૩’ની ઉજવણી પણ કરવામાં આવે છે. યોગામાં અનેક

યોગાસન આપેલ છે , જે વ્યક્તિ વિશેષ તથા રોગ વિશેષ પ્રમાણે યોગાના જાણકાર વ્યક્તિ પાસે શીખી ને કરવો જોઈએ.

૩) **Gymnastic exercises**

જીમમાં કસરત કરવી પણ આજના સમયમાં અત્યંત પ્રચલિત છે. જીમમાં રાખવામાં આવતા સાધનોની મદદથી પણ નિત્ય વ્યાયામ કરી શકાય છે. જીમમાં કસરત વ્યક્તિ વિશેષ પ્રમાણે યોગ્યતા મુજબ તથા તેના જાણકાર વ્યક્તિના માર્ગદર્શન પ્રમાણે કરવી .

૪) **Free hand exercises**

આ અત્યંત સરળ પ્રકારની કસરત હોય છે , જે વ્યક્તિ નિત્ય પોતાના રોજ ના કાર્ય સાથે કરી શકે છે . ફિઝિઓથેરાપીના માર્ગદર્શનથી આ કસરત કરવી જોઈએ.

૫) **Flexibility**

ફ્લેક્સિબિલિટીનો અર્થ પોતાના શરીરને ખેંચાણ આપવું , જ્યાં સુધી શરીર એ ખેંચાણ આરામથી કોઈ દુખાવા વિના કરી શકે. આ કસરત પણ ફિઝિઓથેરાપિસ્ટના માર્ગદર્શન હેઠળ કરવું જોઈએ.

૬) **Aerobics**

વધુ ઓક્સીજન શરીરમાં જાય તેના માટેની આ કસરત છે. આ કસરત એટલા માટે કરવામાં આવે છે જેનાથી શરીર વધુમાં વધુ ઓક્સીજન મેળવી શકે. સાયકલ ચલાવવી , તરવું .. વિગેરે આ પ્રકાર ના વ્યાયામ છે. તેનાથી હૃદયની કાર્યક્ષમતામાં વધારો થાય છે.

૭) **Anaerobic**

આ પ્રકારના વ્યાયામમાં વધુ ઓક્સીજનની જરૂર પડતી નથી. આ પ્રકારની કસરતમાં શરીર શક્તિનો વધુ ઉપયોગ થાય છે. આ પ્રકારની કસરતથી શરીરમાં વધુ પ્રમાણમાં ઓક્સીજન જતો નથી પરંતુ શરીર દૃઢ(મજબૂત) બને છે. બળવાન વ્યક્તિએ જ આ કસરત કરવી. તેમાં Weight lifting(વજન ઊંચકવું) નો સમાવેશ થાય છે.

‘પહેલું સુખ નીરોગી કાયા’ આ વાક્યની સાર્થકતા માટે દરેક વ્યક્તિએ અન્ય દિનચર્યા મુજબ વ્યાયામ કરવો જોઈએ. વ્યાયામ એટલેકે કસરતથી વ્યક્તિએ પોતાનું શારીરિક તથા માનસિક સ્વાસ્થ્ય જાળવવું જોઈએ. વ્યાયામથી વ્યક્તિમાં નિત્ય સ્ફૂર્તિનું પુરાણ થાય છે. વ્યાયામથી શરીરમાં લોહીનું પરિભ્રમણ વધે છે, શરીરનો દરેક કોષ વધુ સક્રિય થઈને કાર્ય કરે છે. આ પ્રમાણે

ઉપરોક્ત માહિતી વ્યાયામ માટેનું મહત્વ બતાવે છે. આ બધું ધ્યાનમાં રાખી તથા માર્ગદર્શન હેઠળ દરેક વ્યક્તિએ નિત્ય વ્યાયામ કરવો જોઈએ.

સંદર્ભ ગ્રંથ

- ચરક સંહિતા
  - સુશ્રુત સંહિતા
  - અષ્ટાંગ હૃદય
  - બૂક ઓફ ફિઝિઓથેરાપી
- (★ રીડર, પંચકર્મ ડિપાર્ટમેન્ટ, જી જે પટેલ આયુર્વેદિક કોલેજ, વી વી નગર ★★ લેકચરર, પંચકર્મ ડિપાર્ટમેન્ટ , જી જે પટેલ આયુર્વેદિક કોલેજ , વી વી નગર)

અભિનંદન

ગુજરાતી સાહિત્ય જગતના જાણીતા કવિ-વિવેચક પદ્મશ્રી, ડૉ. સિતાંશુ યશસ્વન્દ્રને કે.કે. ફાઉન્ડેશન (દિલ્હી)ના લીટરરી એન્ડ કલ્ચરલ ઓર્ગેનિઝેશન તરફથી તેમના કાવ્યસંગ્રહ ‘વખાર’ માટે સરસ્વતી સન્માન એવોર્ડ- રાષ્ટ્રીય પારિતોષિક અર્પણ કરવાનું જાહેર કરાયું છે. આ સન્માન હેઠળ તેમને પ્રશસ્તિપત્ર અને રૂા. ૧૫ લાખની ધનરાશિ અર્પણ થશે. તેમના ‘વખાર’ ઉપરાંત ‘ઓડિસ્યુનું હલેસુ’ અને ‘જટાયુ’ કાવ્યસંગ્રહોની કવિતાથી તેઓ આધુનિક ગુજરાતી કવિ તરીકે વિશેષ ધ્યાનપાત્ર થતાં જાણીતા થયા. આ ગૌરવપ્રદ સાહિત્યિક ઉપલબ્ધિ માટે હાર્દિક અભિનંદન.

સ્મરણાંજલિ

ગુજરાતી સાહિત્યના સુપ્રસિદ્ધ હાસ્યલેખક વિનોદ ભટ્ટના તાજેતરમાં થયેલ નિધનથી હાસ્ય સાહિત્યનો એક આખેઆખો યુગ આથમી ગયો. ગુજરાતી હાસ્યસાહિત્યાકાશના ત્રણ તેજસ્વી ધ્રુવતારકો- જ્યોતીન્દ્ર દવે, બકુલ ત્રિપાઠી અને વિનોદ ભટ્ટ. તેમાં વિનોદ ભટ્ટ તેમની ‘કુમાર’માં પ્રકાશિત થયેલી ‘વિનોદની નજરે’ હાસ્ય શ્રેણીથી પ્રકાશમાં આવ્યા. તેમની ચિરવિદ્યાયથી ગજરાતી સાહિત્યમાં જાણે હાસ્યનું સૂકવણું થયું છે. સદ્ગત આત્માની ચિર:શાંતિ માટેની પ્રાર્થના સહ તેમને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પાંએ છીએ..

॥ विद्यावृत्ता ॥

॥ कोलेज वृत्त ॥

भिरला विश्वकर्मा महाविद्यालय भाते ॲन्ड्रोईड ॲन्ड पायथोन प्रोग्रामिंग पर शोर्ट टर्म ट्रेनिंग प्रोग्राम

ॲसटीटीपीना उद्घाटनना मुख्य अध्यक्ष, डॉ. वारांग आचार्य (स्थापक ॲने सीईओ, सनील टेक्नोलोजी, बरोडा), ॲन्जिनियर मयुरभाई पटेल (माननीय मानद सडमंत्री, यारुतर विद्या मंडल), डॉ. ॲन्द्रजित पटेल (आचार्यश्री, बीवीॲम), डॉ. डेयुर ब्रह्मलड्ड (ॲसटीटीपीना संयोजक ॲने आई.टी विभागना वडा), प्रो. विशाल पोलरा (को-ॲर्डीनेटर ॲफ़ STTP), प्रोफ़ेसर निलेश प्रजपति (STTPना सड-संयोजक). ॲसटीटीपीना उद्घाटन दरमियान विविध विभागना वडाओ ॲने तमाम सडभागीओ पण डार डता

डो. ॲन्द्रजित पटले (आचार्यश्री, बी.वी.ॲम.) प्रसंगे प्रारंभिक टिप्पणी आपी डती. तेमणे जणायुं डतुं डे कोलेज डंमेशा आवा प्रकारना डेकडटी विकास कार्यकमोने आधार आपे डे, जेना डारा आधुनिक युगमां तेमना विकास माटे ज्ञान विद्यार्थीओने पसार करी शकय डे. तेमणे Android ॲने Python प्रोग्रामिंगनी जरुरियात विशेष यर्या करी. तेमणे आवा कार्यकमनुं आयोजन करवा माटे विभागने ॲत्मिनंदन आप्यां डे जे परोक्ष रीते समाजने लाभ आपे डे.

डो. डेयुर ब्रह्मलड्ड (ॲसटीटीपीना प्रबंधक ॲने आईटी विभागना वडा) ॲ ॲसटीटीपी ॲने तेना महत्व विशेष तमामने माडिती आपी डती. तेमणे कार्यकमना विविध परिणामोनुं विवरण कर्युं. तेमणे कार्यकमनी संक्षिप्त रुपरेषा आपी डती ॲने तमाम सडभागीओने ॲसरकारक भागीदारी डारा आ STTPमांथी तेमना ज्ञानने समृद्ध बनववा विनंती करी डे.

कार्यकमना मुख्य गेस्ट डो. वारांग आचार्यॲ ॲन्ड्रोईड ॲप्लीकेशन डेवलपमेन्टनी मूणभूत विभावनाओनी यर्या करी डती. तेमणे यर्या करी डे Android ॲप्लिकेशनने जवा, कोटलीन ॲने सीशार्पनो डपयोग करीने डेवी रीते विकसावी शकय डे ॲने ॲप्लिकेशन विकास माटे Android ॲने Pythonनो डपयोग करवाना डायडा ॲने गेरडायडाने पण डल्लेखित कर्या डे.

ॲन्जिनियर मयुरभाई पटले डेकडटीज माटे तालीम कार्यकमनी जरुरियात अंगे तथा ॲसटीटीपीना सडण समाप्ति माटे आशीर्वाद आप्या डतां.त्यां कुल डप सडभागीओ डता जे १६ जुडा जुडा संस्थाओमांथी आवा डता.

आ प्रसंगे यारुतर विद्यामंडलना अध्यक्ष श्री लीभुभाई पटेल तथा ॲन्य डोददारो ॲ ॲत्मिनंदन पाठवा डता.

ॲन.वी. पास कोलेजना डॉ. ॲक्षय गुप्तेनी डिपार्टमेन्ट ॲफ़ बायोटेक्नोलोजी (डीबीटी) डारा राष्ट्रीय सड संयोजक तरीडे वरणी

यारुतर विद्यामंडल संयालित नटुभाई वी. पटेल कोलेज ॲफ़ थोर ॲन्ड ॲप्लाईड सायन्सीजना माईकोबायोडोजी विभागना अध्यक्ष डो. ॲक्षय गुप्ते डिपार्टमेन्ट ॲफ़ बायोटेक्नोलोजी डारा डाय धरायेल 'बनाना रीसर्च प्रोग्राम'ना राष्ट्रीय सड संशोधक तरीडे वरणी पाया डे.

डो. ॲक्षय गुप्ते आ संशोधन कार्यकम अंतर्गत डेशना विविध राजयो जेवा डे आसाम, नागालेन्ड, ॲरीस्सा, कोडम्बतुर, त्रीथी, मेघालयना २६ जेटला मुख्य संशोधको साथे डपरोक्त संदर्भे संकलननी जवाबदारी संभाणशे. वधुमां डो. ॲक्षय गुप्तेने "बनाना डारडर ॲकट्रेकशन बाय माईकोजेनीक ॲन्ड डेकरीनेज ॲन्ड सरडेस मोडीडीकेशन थु डेकेड ॲन्ड ॲथम-ॲन डको डेन्डली ॲप्रोय" प्रोजेकटनी पण डणवणी करवामां आवी डे.

डो. गुप्ते ॲने तेमनी समग्र टीम डडन स्त्रीम प्रोसेसींग डारा बनाना वेस्टमांथी विविध डेडाशोनुं जेवी डे डेडलीक ॲसिड वगेरेनुं डत्पादन डाय धरनार डे. यारुतर विद्यामंडल तथा कोलेज परिवार तेओने आ सिद्धि बडल शुभकामनाओ पाठवे डे.

सेमकोमकोलेजनुं गौरव

यारुतर विद्यामंडल संयालित सेमकोम कोलेजनी कुमारी निराली राडी तथा कुमारी प्राथी शाडे सरदार पटेल युनिवर्सिटी डारा डेवायल बीबीॲ-आईटीमनी छड्डा सेमेस्टरनी परीक्षामां अनुकुमे ८.३८ तथा ८.०० सीपीॲ, सीजपीॲ ८.८२ तथा ८.७७

સાથે ઉત્તિર્ણ થઈ સંસ્થાનું નામ રોશન કરેલ છે. સેમકોમ પરિવાર ગૌરવની લાગણી અનુભવે છે. સંસ્થાના આચાર્ય ડૉ. વહીદા થોમસે તેમને હાર્દિક શુભકામનાઓ પાઠવે છે.

॥ શાળાવૃત્ત ॥

ટી.વી. પટેલ હાયર સેકન્ડરીમાં યોજાયેલ વિદાય સન્માન સમારંભ:

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત ટી.વી.પટેલ હાયર સેકન્ડરીમાં સિનિયર ક્લાર્ક તરીકે ફરજ બજાવતા શ્રી શશીકાંતભાઈ કેશવલાલ કાછીયા "ભગત" વયમર્યાદાને કારણે નિવૃત્ત થનાર હોઈ વિદાય સન્માન સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતા. જેમાં ચારુતર વિદ્યામંડળના માનદ્ મંત્રી ડૉ એસ. જી.પટેલ સાહેબ સમારંભના અધ્યક્ષપદે ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. સંસ્થાના આચાર્યશ્રી વિજયકુમાર સુથાર, સુપરવાઈઝર શ્રી સી.કે.ચૌધરી, સ્ટાફ સેક્રેટરી શ્રી પ્રકાશભાઈ સોલંકી, સૌ શિક્ષકો, બિનશૈક્ષણિક કર્મચારીઓ અને વિદ્યાર્થી ભાઈ-બહેનોની ઉપસ્થિતિમાં યોજાયેલા કાર્યક્રમમાં આચાર્યશ્રી સુથાર સાહેબે, ક્લાર્કશ્રી દિલીપભાઈ અને શિક્ષકશ્રી હર્ષદકુમાર વાઘેલાએ શ્રી શશીકાંતભાઈના સાદગી, પરમેશ્વરમાં પરમ આસ્થા અને વહીવટી કુશળતાને બિરદાવી પ્રશંસનીય પ્રતિભાવ આપ્યો હતો શ્રી શશીકાંતભાઈએ પોતાના સેવાકાળના સંસ્મરણોને તાજા કર્યા હતા અને સૌનો આભાર વ્યક્ત કર્યો હતો. સી.વી.એમના માનદ્ મંત્રી ડો એસ.જી.પટેલ સાહેબે શાલ અર્પણ કરી હતી, આચાર્યશ્રીએ સ્મૃતિચિન્હ તથા સ્ટાફ પરિવારે મોમેન્ટો અર્પણ કર્યા હતા સમારંભના અધ્યક્ષ ડો.એસ.જી.પટેલે તેઓની કૃષ્ણ ભક્તિને બિરદાવતા ભક્ત બોડાણાની ઉપમા આપી હતી અને તેમનું નિવૃત્તિ જીવન નિરામય, પ્રવૃત્તિમય કૃષ્ણભક્તિમાં પસાર થાય તેવી શુભેચ્છા પાઠવી હતી શ્રી શશીકાંતભાઈએ સંસ્થાને "રિકો લેસર પ્રિન્ટર" તથા સાથી ક્લાર્કને મિક્સર અને સેવકભાઈઓને સીલિંગ ફેન ભેટ આપ્યા હતા કાર્યક્રમના અંતે સુપરવાઈઝર શ્રી સી.કે.ચૌધરીએ ઋણભાવ વ્યક્ત કર્યો જ્યારે સૌના સહયોગથી કાર્યક્રમનું સંચાલન શ્રી હર્ષદકુમાર વાઘેલાએ કર્યું હતું.

ગો.જો. શારદા મંદિર

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત ગો.જો. શારદા મંદિરનું એસ.એસ.સી. બોર્ડ ૨૦૧૮માં લેવાયેલી પરીક્ષામાં ૮૫.૩૭ ટકા પરિણામ આવ્યું છે. શાળામાં એ-૧ ગ્રેડમાં ૩ એ-૨ ગ્રેડમાં ૬ બી-૧ ગ્રેડમાં ૧૦ બી-૨ ગ્રેડમાં ૪૧, સી-૧ ગ્રેડમાં ૬૫, સી-૨ ગ્રેડમાં ૪૯, ડી ગ્રેડમાં ૦૭ વિદ્યાર્થીનીઓ સાથે ૧૮૧ વિદ્યાર્થીનીઓ ઉત્તિર્ણ થઈ છે. ચારુતર વિદ્યામંડળના ચેરમેન શ્રી ભીખુભાઈ પટેલ તથા માનદ્ મંત્રીશ્રી ડૉ. એસ.જી. પટેલ અને આચાર્ય રીટાબેન પટેલ, શાળાના સમગ્ર સ્ટાફ અને ઉત્તિર્ણ થયેલી વિદ્યાર્થીનીઓને અભિનંદન પાઠવ્યા.

આઈ.બી. પટેલ ઈંગ્લિશ સ્કૂલ

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત આઈ.બી. પટેલ ઈંગ્લિશ સ્કૂલ, વલ્લભ વિદ્યાનગર શિક્ષણક્ષેત્રે ઉત્તરોત્તર પ્રગતિના સોપાન સર કરી રહી તે મુજબ માર્ચ-૨૦૧૮માં યોજાયેલી એસ.એસ.સી. બોર્ડની પરીક્ષામાં ૯૨.૪૪ ટકા પરિણામ મેળવી ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ હાંસલ કરેલ છે. જેમાં ૩ વિદ્યાર્થીએ એ-૧ ગ્રેડ સાથે ઉત્તિર્ણ થયેલ છે. જેમાં પ્રથમ એ-૧ દવે ઈશા સ્નેહલભાઈ, દ્વિતીય એ-૧ શાહ કિશ વસંતકુમાર અને તૃતીય એ-૧ પટેલ કવિશ ભાવેશકુમાર છે. આ ઉપરાંત એ-૨માં ૩૯ વિદ્યાર્થીઓ, બી-૧માં ૫૫ અને બી-૨માં ૬૧ વિદ્યાર્થીઓએ સિદ્ધિ મેળવેલ છે. આ ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ બદલ ચારુતર વિદ્યામંડળના અધ્યક્ષશ્રી ભીખુભાઈ પટેલ, ઉપપ્રમુખશ્રી મનિષભાઈ પટેલ, મંત્રીશ્રી ડૉ. એસ.જી. પટેલ તેમજ અન્ય પદાધિકારીઓ તરફથી શાળા પરિવારને અભિનંદન પાઠવવામાં આવ્યા હતા. શાળાના આચાર્યશ્રી ડૉ. મહેશભાઈ એસ. ખિસ્તી, નિરીક્ષકશ્રી મહેન્દ્રભાઈ સેવક અને શિક્ષકગણ તરફથી સૌ વિદ્યાર્થીઓને આશીર્વાદ તેમજ અભિનંદન પાઠવવામાં આવ્યા હતા. આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું હતું કે સૌના સહકાર અને પરિશ્રમને કારણે જ શાળાનું આવું ગૌરવવંતુ પરિણામ આવ્યું છે.

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત બીવીએમ એન્જિનિયરીંગ કોલેજની શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે પ્રશંસનીય કામગીરી બદલ ગુજરાત રાજ્યન મુખ્યમંત્રીશ્રી વિજયભાઈ રૂપાણી તથા નાયબમુખ્યમંત્રીશ્રી નિતિનભાઈ પટેલના હસ્તે પારિતોષિક સ્વીકારતા સંસ્થાના આચાર્યશ્રી, ડૉ. ઈન્દ્રજિત પટેલ દેશ્યમાન થાય છે.

ચારુતર વિદ્યામંડળ તથા ટી.વી.-લ નેટવર્કના સંયુક્ત ઉપક્રમે અમદાવાદ ખાતે યોજાયેલ એજ્યુકેશન એક્સ્પો ૨૦૧૮ની મુલાકાતે આવેલ ગુજરાત રાજ્યના શિક્ષણમંત્રીશ્રી ભુપેન્દ્રસિંહ ચુડાસમા સાથે ચારુતર વિદ્યામંડળની વિવિધ સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓ. ઈનસેટમાં ડાયરેક્ટર જનરલ શ્રી ડૉ. નિખીલ ઝવેરીનું અભિવાદન કરતા ટી.વી.લ નેટવર્કના પ્રતિનિધિ દેશ્યમાન થાય છે.

V-Vidyanagar 20 (6)

Published on Tuesday, 05.06.2018

No. of Pages 32 Including Cover

ISSN 0976 – 9609 V-Vidyanagar

June 2018

Postal Regd. No. AND/318/2018-20

RNI Regd. No. Guj/2009-11/5433

Posted at Vallabh Vidyanagar on 5th of Every Month

ડૉ. છોટુભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ (ડૉ. સી.એલ. પટેલ)

જન્મ તા. ૧૦-૪-૧૯૩૫

સ્વ. તા. ૨૭-૫-૨૦૧૮

ચારુતર વિદ્યામંડળના સહમંત્રી: મે ૧૯૮૯ થી ફેબ્રુઆરી ૧૯૯૨ સુધી
ચારુતર વિદ્યામંડળના અધ્યક્ષ: એપ્રિલ ૧૯૯૪ થી ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૮ સુધી

Editor: Dr. Urvish Chhaya

Printed at Anand Press, Anand 388 001

Printed, Published and owned by Dr. S.G. Patel, Hon. Secretary, Charutar Vidya Mandal and
Published at Vallabh Vidyanagar 388120, Gujarat (INDIA)